

Warszawa, 15 marca 2019 r.

Dr Olga Barburska
Centrum Europejskie
Uniwersytet Warszawski

AUTOREFERAT PRZEDSTAWIAJĄCY OPIS DOROBKU I OSIĄGNIĘĆ NAUKOWYCH

1. Imię i nazwisko: Olga Barburska

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe

- 2004 r.: doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce; Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego; rozprawa doktorska pt. „Udział kobiet w sprawowaniu władzy politycznej w państwach członkowskich Unii Europejskiej” przygotowana pod kierunkiem prof. dr hab. Grażyny Ulickiej;

- 1996 r.: magister w zakresie międzynarodowych stosunków gospodarczych i politycznych (dyplom z wyróżnieniem); Instytut Stosunków Międzynarodowych, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego; praca magisterska pt. „Doktryna polityki wewnętrznej i zagranicznej Margaret Thatcher” przygotowana pod kierunkiem prof. dr hab. Bogusława Mrozka.

3. Informacje dotyczące zatrudnienia w jednostkach naukowych

- od 1 września 2011 r. docent w Centrum Europejskim UW; zatrudnienie na podstawie umowy o pracę na pełny etat na czas nieokreślony;

- od 1 czerwca 2005 r. do 31 sierpnia 2011 r. adiunkt w Centrum Europejskim UW; zatrudnienie na podstawie mianowania na pełny etat na czas nieokreślony;

- od 15 września 1997 r. do 31 maja 2005 r. asystent w Centrum Europejskim UW; zatrudnienie na podstawie umowy o pracę na pełny etat na czas nieokreślony.

4. Wskazanie osiągnięcia naukowego wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r., poz. 1311)

4.1. Osiągnięcie naukowe: autor, tytuł publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy

Olga Barburska, *Polityka wschodnia Unii Europejskiej jako część składowa polityki zagranicznej UE*, Warszawa 2018, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR/Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, ss. 484, recenzenci wydawniczy: prof. dr hab. Dariusz Milczarek (Uniwersytet Warszawski), prof. dr hab. Bohdan Hud (Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki).

4.2. Omówienie celu naukowego pracy

4.2.1. Uzasadnienie wyboru tematu pracy. W przekonaniu Habilitantki wybór tematu pracy jest uzasadniony znaczeniem dwóch głównych kategorii w niej badanych, a mianowicie polityki zagranicznej Unii Europejskiej oraz jej polityki wschodniej. Obydwie te kategorie charakteryzują się pewnymi cechami szczególnymi zasługującymi na zainteresowanie ze strony badaczy zajmujących się dyscypliną nauk o polityce, a w tym także takimi jej subdyscyplinami czy dyscyplinami *in spe* jak nauka o stosunkach międzynarodowych oraz studia europejskie. Wynika to ze znaczenia obydwu wspomnianych polityk zarówno w sferze empirii (tzn. realiów politycznych, gospodarczych, militarnych itp.), jak i w sferze badań naukowych, gdzie istota tych polityk nie jest jasno określona i podlega bardzo odmiennym interpretacjom.

W sferze empirii wszelkie zagadnienia dotyczące szeroko rozumianej sfery relacji Unii Europejskiej z jej otoczeniem zewnętrznym stają się coraz ważniejsze i tym samym mają coraz większy wpływ na przebieg europejskich procesów integracyjnych. Procesy te nie zachodzą bowiem w międzynarodowej próżni, co powoduje, że na rozmaite zjawiska na świecie Unia reaguje przedsięwzięciami nie mieszczącymi się jedynie w logice jej integracji wewnętrznej, lecz także wynikającymi z logiki zewnętrznego systemu międzynarodowego. Stąd m.in. wynika rosnące znaczenie kompleksowej kategorii, którą można określić jako polityka zagraniczna UE.

Dotyczy to także immanentnej części składowej tej polityki, a mianowicie sfery relacji Unii Europejskiej z Europą Wschodnią, którą to sferę reguluje kategoria określana jako unijna polityka wschodnia. Znaczenie tej polityki również sukcesywnie wzrasta, co z kolei wynika ze wzrostu znaczenia czynników geopolitycznych dotyczących trudnej sytuacji panującej we wschodnim sąsiedztwie UE. Trudności te są powodowane głównie niebezpieczną polityką największego i najważniejszego sąsiada, jakim jest Federacja Rosyjska (czego jednym z przejawów jest kryzys ukraiński), a także kłopotami z realizacją sztandarowego przedsięwzięcia unijnej polityki wschodniej, jakim jest Partnerstwo Wschodnie (PW).

W sferze badań naukowych mamy natomiast do czynienia z szeregiem interesujących problemów poznawczych. Analiza polityki zagranicznej Unii Europejskiej napotyka bowiem na wiele trudności wynikających z niejasnego statusu tej polityki, co przejawia się m.in. kłopotami z określeniem jej zakresu podmiotowego i przedmiotowego, a w konsekwencji – nawet z podaniem odpowiedniej definicji. Na ten temat toczą się wśród badaczy ożywione dyskusje prowadzące do pojawiania się istotnych różnic poglądów. Także unijna polityka wschodnia nie ma jasno określonego statusu badawczego i w związku z tym różni autorzy stosują wobec niej rozmaite interpretacje. W takiej sytuacji Habilitantka zaproponowała własne, omówione dalej podejście opierające się zarówno na jej doświadczeniach naukowych, jak i dorobku innych badaczy.

Wybór obydwu tych polityk na przedmiot badawczy pracy wynika również z tego, że stanowią one, zdaniem Habilitantki, kategorie bardzo dobrze się uzupełniające. Polityka wschodnia jest bowiem reprezentatywnym przykładem pokazującym zasady, mechanizmy i rezultaty funkcjonowania całej polityki zagranicznej Unii Europejskiej. W ramach tej polityki relacje z Europą Wschodnią stanowią zatem swoiste *case study*, w ramach którego wyraźnie widoczne są zarówno wszelkie zalety, jak i najważniejsze słabości polityki zagranicznej UE. Ta

ostatnia stanowi więc kategorię szerszą i zarazem wyjściową w stosunku do polityki wschodniej – co oznacza, że bez znajomości zasad rządzących funkcjonowaniem kategorii podstawowej (polityki zagranicznej) nie można prowadzić analizy kategorii pochodnej (polityki wschodniej). To tłumaczy strukturę pracy, w ramach której w takiej właśnie kolejności badane są poszczególne zagadnienia: poczynając od charakterystyki Unii i jej polityki zagranicznej, poprzez badanie unijnej polityki wschodniej, kończąc na próbie zarysowania prognoz dotyczących ich wspólnej przyszłości.

4.2.2. Obszar, przedmiot i cel badawczy pracy. Poruszana w pracy problematyka obejmuje w najszerszym ujęciu obszar badawczy dotyczący wybranych aspektów procesów i zjawisk integracji europejskiej, a ściślej rzecz biorąc – dotyczy funkcjonowania Unii Europejskiej (głównej struktury integracji europejskiej) w stosunkach międzynarodowych. W związku z tym przedmiotem badań jest stworzony przez Unię wszechstronnie rozwinięty system regulujący szeroką i kompleksową sferę jej relacji oraz współzależności z otoczeniem zewnętrznym. System ten w wymiarze normatywnym i funkcjonalnym jest bardzo zbliżony do kategorii polityki zagranicznej prowadzonej przez podstawowych uczestników stosunków międzynarodowych, czyli suwerenne państwa.

Głównym celem badawczym pracy było podjęcie próby zbadania najpierw podstawowych założeń oraz sposobów realizacji polityki zagranicznej UE, a następnie sprawdzenie tego, w jaki sposób ta polityka jest realizowana na przykładzie analizy unijnej polityki wschodniej.

Prezentując siatkę pojęciową zastosowaną w pracy i konceptualizując użyte w niej pojęcia Habilitantka wskazała, że założenia polityki zagranicznej Unii Europejskiej są rozumiane jako formułowanie celów tej polityki oraz zasad, na jakich ma się ona opierać, natomiast realizacja pojmowana jest jako system mechanizmów i instrumentów stosowanych do wprowadzania jej w życie. Przyjęcie tego rodzaju założeń wymagało wskazania zasadniczych cech nie tylko charakteryzujących tę politykę, ale także pokazujących jej unikatowość. Chodzi tu przede wszystkim o wykazanie, że chociaż polityka zagraniczna UE wywodzi się z kategorii polityki zagranicznej państw, to niemniej różni się od niej istotnymi, jej tylko przynależnymi właściwościami.

Takie podejście, szukające cech najbardziej charakterystycznych, wymuszało prowadzenie analizy w sposób koncentrujący się na elementach najtrwalszych, czyli tych, które w najmniejszym stopniu ulegają różnym fluktuacjom czasowym, politycznym, ideologicznym itp. Z tego względu w pracy tylko w niezbędnym stopniu uwzględniono ewolucję tej polityki w sensie zmian organizacyjnych czy prawnoinstytucjonalnych, ale jednocześnie nie oznaczało to odrzucenia podejścia dynamicznego. Dynamika przemian polityki zagranicznej UE była bowiem brana pod uwagę nie tyle w ramach analiz jej założeń, co raczej przy badaniu mechanizmów i procesów jej realizacji. Widoczne to było zwłaszcza w tych częściach pracy, które poświęcono takim kwestiom, jak badanie podstaw normatywnych unijnej polityki zagranicznej, wskazanie jej modeli rozwojowych czy analiza głównego *case study* dotyczącego polityki wschodniej UE.

W odniesieniu do problemu badawczego pracy oprócz wskazania płaszczyzny przedmiotowej konieczne było również określenie płaszczyzn czasowej i przestrzennej. Zakres czasowy

nie ma tu jasno zarysowanej cezury, chociaż tytułowe odniesienie do Unii Europejskiej oczywiście należy interpretować jako nawiązanie do dotychczasowego okresu jej istnienia. Bogactwo analizowanej problematyki powoduje jednak, że dla ukazania genezy czy też istotnych uwarunkowań historycznych konieczne było sięgnięcie także do okresów wcześniejszych (np. w przypadku relacji unijno-rosyjskich). Niezbędne było także podejmowanie prób prognozowania przyszłości UE, co może mieć przemożny wpływ na dalsze losy jej polityki zagranicznej. Jeśli chodzi natomiast o płaszczyznę przestrzenną badanej problematyki, to niejako z definicji obejmuje ona całą Unię i jej państwa członkowskie oraz ich otoczenie międzynarodowe, a jedynie w przypadku unijnej polityki wschodniej chodzi o określony region, jakim jest (szeroko zresztą rozumiana) Europa Wschodnia.

4.2.3. Pytania i hipotezy badawcze. Zarysowane w ten sposób ujęcie wymagało postawienia szeregu pytań badawczych. Podstawowe z tych pytań dotyczyło wskazanego wyżej głównego celu badawczego całej pracy, czyli odpowiedzi na pytanie, jakie są zasadnicze założenia oraz sposoby realizacji polityki zagranicznej UE, a następnie tego, w jaki sposób ta polityka jest realizowana na przykładzie analizy unijnej polityki wschodniej.

Badanie tych zagadnień wymagało postawienia dodatkowych pytań badawczych:

- Jakie są główne cechy ogólne charakteryzujące Unię Europejską jako unikatowego uczestnika stosunków międzynarodowych i czy dysponuje ona własną polityką zagraniczną?

- Jakie są cechy szczególne polityki zagranicznej UE, które pozwalają na jej wyodrębnienie jako odrębnej kategorii teoretycznej i empirycznej?

- Na jakich głównych podstawach koncepcyjnych oraz normatywnych opiera się polityka zagraniczna UE?

- Jakie są rezultaty i skuteczność tej polityki badane na podstawie analizy unijnej polityki wschodniej?

- Jakiego rodzaju podstawowe uwarunkowania wewnętrzne i międzynarodowe mogą wpływać na przyszły kształt polityki zagranicznej UE?

Prowadzenie badań uwzględniających powyższe pytania opiera się na hipotezach badawczych: trzech głównych oraz trzech pobocznych.

Pierwsza hipoteza główna opiera się na założeniu, że Unia Europejska, jako unikatowy aktor globalny, wykorzystuje swoją politykę zagraniczną w sposób dwutorowy: z jednej strony, do realizacji i ochrony podstawowych interesów strategicznych samej Unii i jej państw członkowskich (w ramach tego, co można nazwać sferą pragmatyczną), a z drugiej – do promocji i umacniania w świecie swojego systemu wartości w formie omawianego dalej katalogu tzw. wartości europejskich, działając przy tym jako swoiste mocarstwo normatywne wykorzystujące swoją „łagodną potęgę” (*soft power*), co mieści się w sferze idealistyczno-normatywnej.

Następna hipoteza główna niniejszej pracy zakłada, że podstawową cechą stanowiącą o specyfice unijnej polityki zagranicznej jest nie tyle występowanie wskazanej wyżej dwutorowości (występującej przecież w określonej mierze także w polityce innych aktorów globalnych), co nadawanie przez Unię ogromnego znaczenia normatywnym aspektom jej relacji z otoczeniem zewnętrznym. Oparcie tych relacji w tak znacznym stopniu na „wartościach europejskich” wyróżnia zdecydowanie UE od innych uczestników stosunków międzynarodowych. Specyfika ta

znajduje odbicie zarówno w sferze teorii (m.in. w formie koncepcji UE jako *soft power*), jak też praktyki politycznej w formie specjalnych przedsięwzięć, takich jak np. Europejska Polityka Sąsiedztwa.

Trzecią główną hipotezą badawczą było przyjęcie założenia, że osiągnane do tej pory rezultaty polityki wschodniej Unii Europejskiej można oceniać w sposób ambiwalentny, gdyż polityka ta przynosi zarówno zauważalne sukcesy, jak i wyraźne porażki. Dokonując tej oceny oparto się na powyższej hipotezie, rozbijając ją jedynie na dwie hipotezy poboczne i dostosowując ją w ten sposób do specyfiki dwóch głównych komponentów unijnej polityki wschodniej: Partnerstwa Wschodniego (PW) i partnerstwa strategicznego z Rosją. Wymagało to postawienia pomocniczych pytań badawczych dotyczących tego, jakie są główne cele polityki wschodniej UE oraz zasadnicze powody utrudniające ich realizację.

Wiąże się z tym postawienie trzeciej hipotezy pobocznej dotyczącej zasadniczych uwarunkowań wpływających na przyszłość unijnej polityki zagranicznej. Hipoteza ta zakłada, że jednym z głównych czynników decydujących o przyszłym kształcie tej polityki będzie wynik kluczowej debaty nad modelem integracji europejskiej najlepiej odpowiadającym wymogom rozwoju zarówno całej UE, jak i sfery jej relacji ze światem zewnętrznym. Zbadanie tego zagadnienia wymagało prezentacji trzech głównych modeli integracyjnych, a także uwzględnienie różnorodnych uwarunkowań wewnątrzunijnych oraz międzynarodowych, spośród których do najważniejszych zaliczono rozmaite kryzysy nękające obecnie Unię Europejską.

4.2.4. Warsztat badawczy. W pracy zastosowano przede wszystkim instrumentarium badawcze właściwe dla nauk o polityce. Użyteczność tych nauk dotyczy zwłaszcza zagadnień dotyczących metodologii, co wynika z oczywistego faktu, że stanowią one dyscyplinę dobrze ugruntowaną i mającą już bogate doświadczenia w tym zakresie. Natomiast w odniesieniu do wyboru teoretycznego podejścia badawczego Habilitantka była przekonana, że zastosowanie samego ujęcia politologicznego – mającego bez wątpienia swoje zalety – nie jest wystarczające i wymaga uzupełnienia. Należało bowiem dodatkowo zastosować podejścia wypracowane przez dyscypliny wprawdzie oficjalnie nie uznawane za samodzielne, ale mające już własny dorobek, takie jak nauka o stosunkach międzynarodowych oraz europeistyka.

Specyfiką tej ostatniej dyscypliny *in spe* jest to, że sama w dużym stopniu korzysta z dorobku wymienionych dyscyplin (mając zatem interdyscyplinarny lub też multidyscyplinarny charakter), jednocześnie jednak dysponując już mniej lub bardziej określonym polem badawczym. Habilitantka skłania się ku sformułowanemu w literaturze przedmiotu pogładowi, że obszar ten obejmuje ogólnie europejskie procesy integracyjne, następnie funkcjonowanie Unii Europejskiej (jako głównej struktury integracyjnej na naszym kontynencie) i wreszcie szeroko pojmowaną problematykę Europy jako specyficznego kręgu cywilizacyjnego. Oznacza to, że europeistyka może być wykorzystywana do analizowania relacji UE z otoczeniem zewnętrznym, tym bardziej, że niektóre z wypracowanych przez nią koncepcji odnoszą się (w pewnych przypadkach tylko i wyłącznie) do określonych aspektów funkcjonowania Unii jako uczestnika stosunków międzynarodowych. Ponadto do sięgnięcia po europeistykę skłaniał również fakt, że w literaturze przedmiotu trwają na temat tej dyscypliny pełne kontrowersji dyskusje, do których Habilitantka pragnęła wnieść swój skromny wkład.

4.2.5. Metodologia. Jeśli chodzi o metody badawcze stosowane w pracy, to ze względu na fakt, że nauki społeczne nie wykształciły jednego, uniwersalnego katalogu metod, to taki katalog nie istnieje także w odniesieniu do nauk o polityce. W polskiej literaturze przedmiotu funkcjonuje kilkanaście propozycji różnych metod, spośród których w pracy zastosowano te, które zdaniem Habilitantki najlepiej nadawały się do analizy badanej problematyki. Dwie z tych metod – systemowa i czynnikowa – znalazły największe zastosowanie, a pozostałe były używane w ograniczonym, niezbędnym zakresie, co dotyczy metod: historycznej, instytucjonalno-prawnej, porównawczej, behawioralnej, prognostycznej oraz analizy treści.

I tak, metoda systemowa dobrze odnosi się to do fenomenu Unii Europejskiej w stosunkach międzynarodowych, gdyż UE stanowi w istocie pewien system (m.in. pod względem relacji: instytucje unijne-państwa członkowskie) nawiązujący za pośrednictwem swej polityki zagranicznej stosunki ze światem zewnętrznym. Z kolei metoda czynnikowa bada, zgodnie ze swą nazwą, wpływ różnorodnych czynników na relacje Unii z otoczeniem międzynarodowym, które traktowane są jako sprzężenie zwrotne oddziałujące zarówno na linii: UE-świat, jak też: świat-UE.

Jeśli chodzi o metody pomocnicze, to metoda historyczna znalazła zastosowanie do badania zarówno unijnej polityki zagranicznej, jak i polityki wschodniej ze względu na konieczność poznania ich genezy oraz głównych uwarunkowań historycznych. Zastosowano także metodę instytucjonalno-prawną, co pozwoliło badać działalność instytucji unijnych pod kątem ich wpływu na przyjmowanie określonych rozwiązań w zakresie relacji Unii z otoczeniem międzynarodowym. Ponadto zastosowano elementy metody porównawczej, która posłużyła do przeprowadzenia porównań między poszczególnymi państwami-adresatami polityki wschodniej UE. W odniesieniu do specyfiki sytuacji polityczno-społecznej panującej w tych państwach zastosowano także elementy metody behawioralnej, co pozwoliło na wychwycenie, jaki wpływ na tę sytuację mają zachowania określonych jednostek ludzkich oraz całych grup społecznych. Korzystano również z metody prognostycznej, którą zastosowano do nakreślenia perspektyw dalszego przebiegu europejskich procesów integracyjnych w kontekście ich wpływu na przyszły kształt unijnej polityki zagranicznej. Natomiast ostatnia metoda polegała na wykorzystaniu tzw. deskrypcyjnych technik badawczych, spośród których największe znaczenie miała analiza stanu badań i literatury przedmiotu. Habilitantka sięgnęła zatem po rozbudowaną bazę źródłową liczącą w sumie ok. tysiąca różnych pozycji: monografii, rozdziałów w pracach zbiorowych, artykułów naukowych, raportów i opracowań, dokumentów, materiałów internetowych i prasowych.

4.2.6. Podejścia badawcze. Wskazana wyżej metodologia została wykorzystana w ramach podejścia opierającego się na dorobku szeroko rozumianych nauk o polityce, wliczając w to także naukę o stosunkach międzynarodowych i europeistykę. Jednocześnie jednak należy podkreślić, że w pracy nie zastosowano jednego, dominującego podejścia badawczego z zakresy powyższych dyscyplin, w zamian starając się wykorzystać dorobek rozmaitych koncepcji i szkół. Habilitantka uznała bowiem, że zdecydowanie lepszym rozwiązaniem jest przyjęcie podejścia uwzględniającego analizę badanych zagadnień z różnych punktów widzenia.

Wzięto przy tym pod uwagę fakt, że stan badań oraz przegląd literatury przedmiotu wykazuje ogromne bogactwo rozmaitych podejść i co więcej, występują między nimi poważne

różnice czy wręcz kontrowersje. W takiej sytuacji praca nie miała ambicji sięgnięcia po wszystkie uznawane za najważniejsze koncepcje i teorie, które byłyby możliwe do zastosowania. Habilitantka nie miała również ambicji zastosowania ujęcia zbyt szerokiego pod względem teoretycznym, czego przejawem była np. rezygnacja z rozstrzygnięcia, czy praca ma bardziej wymiar ontologiczny, czy też epistemologiczny. W efekcie Habilitantka – korzystając z przysługującego każdemu badaczowi prawa zastosowania własnego spojrzenia – wybrała dwa główne podejścia do badanej przez siebie problematyki.

Pierwsze z nich opiera się na dychotomii występującej między rodzinami teorii racjonalistycznych i konstruktywistycznych. Pierwszą z tych rodzin najpełniej reprezentuje realizm i neorealizm, a drugą – zgodnie z jej nazwą różne odmiany konstruktywizmu. W dużym uproszczeniu można powiedzieć, że mamy tu do czynienia ze starciem dwóch głównych modeli geopolitycznych, spośród których jeden opiera się na primacie kategorii interesu, podczas gdy jego swoistym przeciwieństwem jest koncepcja porządku międzynarodowego opartego na wspólnocie wartości. Podejście oparte na tego rodzaju dychotomii pozwoliło przede wszystkim badać szersze aspekty funkcjonowania UE jako unikatowego uczestnika stosunków międzynarodowych pod kątem weryfikacji głównych hipotez badawczych pracy.

Drugie główne podejście opiera się na dychotomii między rodzinami teorii międzyrządowych i ponadnarodowych. W skład pierwszej z tych rodzin wchodzi przede wszystkim intergovernmentalizm wraz z różnymi jego odmianami, a także różne formy instytucjonalizmu; natomiast rodzina teorii ponadnarodowych obejmuje w pierwszym rzędzie funkcjonalizm i jego liczne mutacje oraz federalizm. Zastosowanie tych teorii pozwoliło badać, dlaczego i w jakim zakresie polityka zagraniczna UE oraz jej polityka wschodnia z jednej strony opierają się na zasadach współpracy międzyrządowej, a z drugiej – do jakiego stopnia podlegają procesom uwspólnotowienia.

Generalnie rzecz biorąc, uwzględnienie wskazanych wyżej dychotomii umożliwiło wyważone podejście do badanej problematyki. Umożliwiło bowiem wzięcie pod uwagę zarówno pragmatycznej sfery różnorodnych interesów realizowanych przez politykę zagraniczną samej Unii i jej państw członkowskich (co bada neorealizm czy liberalny intergovernmentalizm), jak i idealistyczno-normatywnej sfery specyficznych, właściwych dla niej wartości, którymi posługuje się Unia prowadząc tę politykę i które leżą u samych podstaw funkcjonowania UE (co z kolei bada głównie konstruktywizm i w określonej mierze neofunkcjonalizm).

Ponadto w pracy wzięto pod uwagę inne podejścia badawcze. Uwzględniono mianowicie teorie o charakterze uzupełniającym dotyczące zagadnień cząstkowych, nazywane teoriami specjalistycznymi lub segmentowymi (jak np. „gry dwupoziomowej” czy europeizacji). Kolejną kategorię stanowiły koncepcje odnoszące się przede wszystkim do omawianych dalej normatywnych aspektów funkcjonowania UE jako specyficznego aktora w stosunkach międzynarodowych.

4.3. Omówienie osiągniętych wyników badawczych

W pracy starano się udzielić odpowiedzi na postawione w niej pytania badawcze, jak również dokonać weryfikacji sformułowanych w niej hipotez. Odbywało się to w ramach analiz

prowadzonych w poszczególnych częściach pracy. Jej struktura obejmuje, oprócz wstępu i rozdziału prezentującego warsztat badawczy, siedem rozdziałów dotyczących kolejno następujących zagadnień: polityka zagraniczna jako instrument działania UE w stosunkach międzynarodowych (rozdział 2); podstawy normatywne polityki zagranicznej UE (rozdział 3); zakres przedmiotowy i ujęcie badawcze unijnej polityki wschodniej (rozdział 4); Partnerstwo Wschodnie (rozdział 5); partnerstwo strategiczne z Rosją (rozdział 6); próba oceny polityki wschodniej UE (rozdział 7); perspektywy na przyszłość (rozdział 8).

4.3.1. Charakterystyka UE jako uczestnika stosunków międzynarodowych. W rozdziale drugim Habilitantka podjęła najpierw próbę udzielenia odpowiedzi na pierwsze pytanie badawcze dotyczące tego, jakie są główne cechy ogólne charakteryzujące Unię Europejską jako specyficznego uczestnika stosunków międzynarodowych. Do cech tych należy m.in. wyjątkowa unikatowość i ogromna złożoność europejskich procesów integracyjnych, nieokreśloność fenomenu Unii jako „przedmiotu politycznie niezidentyfikowanego” oraz fakt, że stanowi ona swoistą kategorię zbiorczą obejmującą zarówno strukturę instytucjonalno-prawną UE (szczebel unijny), jak i państwa członkowskie, które wprawdzie wnoszą wkład w międzynarodową aktywność Unii, ale jednocześnie prowadzą własne i suwerenne polityki zagraniczne (szczebel krajowy). Ponadto europejskie procesy integracyjne przebiegały zgodnie z określonymi modelami, których wyodrębnienie było możliwe dzięki uwzględnieniu wskazanej wcześniej dychotomii między teoriami ponadnarodowymi a międzyrządowymi. Funkcjonowanie UE opiera się bowiem, z jednej strony, na odgrywaniu ogromnej roli czy w pewnych przypadkach nawet prymacie szczebla unijnego (zgodnie z teoriami federalizmu i neofunkcjonalizmu), a z drugiej strony – na utrzymywaniu się wielkiego znaczenia szczebla krajowego, czyli na współpracy międzyrządowej (zgodnie z teorią intergovernmentalizmu). Oprócz modelu wspólnotowego i międzyrządowego w pracy uwzględniono także inne modele, w tym zwłaszcza zyskujący na znaczeniu model zróżnicowanej/elastycznej integracji.

Kolejną cechą europejskich procesów integracyjnych było to, że przebiegały one w dwóch głównych płaszczyznach: najważniejszej *de facto* integracji o charakterze gospodarczym oraz integracji zachodzącej w dziedzinie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Występują przy tym między nimi istotne różnice: o ile integracja na płaszczyźnie ekonomicznej osiągnęła duży stopień zaawansowania oraz stała się w decydującej mierze domeną kompetencji wspólnotowych (ponadnarodowych), o tyle integracja w drugiej z tych płaszczyzn nie posunęła się zbyt daleko, opierając się głównie na zasadach współpracy międzyrządowej.

Dla określenia w sposób syntetyczny specyfiki Unii Europejskiej jako unikatowego uczestnika stosunków międzynarodowych podjęto próbę określenia jej statusu w ramach tych stosunków. Mamy tu do czynienia z bogatą paletą rozmaitych poglądów, według których UE może być traktowana jako wspólnota międzynarodowa, system polityczny *sui generis*, porządek prawnomiędzynarodowy nowego typu itp. W ramach konceptualizacji używanych w pracy pojęć Habilitantka przyjęła, że UE stanowi jednoelementową kategorię (zbiór jednostkowy) uczestników stosunków międzynarodowych będącą strukturą polityczno-organizacyjno-prawną, która jest związkiem (wspólnotą, zbiorowością) suwerennych państw, tworzących regionalne ugrupowanie o najbardziej zaawansowanych w świecie procesach integracyjnych pod względem

ich głębi i skali. Nie mając odpowiednika w historii stosunków międzynarodowych, Unia Europejska jest bytem synkretycznym czy hybrydalnym, nie będąc przy tym ani państwem, ani tradycyjnie pojmowaną organizacją międzynarodową. Tak więc nie da się zakwalifikować zgodnie z tradycyjnym podziałem na państwowych i niepaństwowych uczestników stosunków międzynarodowych. Z tego względu właściwym rozwiązaniem jest zastosowanie wobec niej Aronowskiej kategorii terytorialnie zorganizowanej „jednostki politycznej” obejmującej nie tylko państwa, ale również struktury integracyjne w rodzaju UE.

To założenie ma bardzo istotne znaczenie, gdyż w naukach o polityce najczęściej przywoływana jest kategoria państwa, podczas gdy Unia Europejska jest bytem *sui generis*. Bez wątplenia stwarza to określone problemy zarówno w sferze badań, jak i praktyki politycznej, ale nie zmienia faktu, że specyfika UE pozwala ją traktować jako jednostkę polityczną wprawdzie bardzo unikatową, ale jednocześnie taką, do badania której można stosować podobne instrumenty badawcze jak w odniesieniu do państwa. Na tym ważnym założeniu zostało zatem oparte wiele analiz przeprowadzonych w pracy.

4.3.2. Specyfika polityki zagranicznej UE. Powyższe założenie znalazło zastosowanie zwłaszcza w odniesieniu do prowadzonej dalej w rozdziale drugim analizy funkcjonowania sfery relacji Unii Europejskiej ze światem zewnętrznym, która jest różnie nazywana w literaturze przedmiotu, ale pod względem przedmiotowo-funkcjonalnym pokrywa się z kategorią polityki zagranicznej państw. Habilitantka starała się zatem odpowiedzieć na kolejne pytania badawcze: czy UE dysponuje własną polityką zagraniczną i jeśli tak, to jakie są jej cechy szczególne?

W pracy kategoria ta została potraktowana szeroko i określona nazwą „polityka zewnętrzna”, którą można podzielić na dwie główne części składowe: stosunki gospodarcze z zagranicą oraz politykę zagraniczną i bezpieczeństwa. W dużym skrócie można uznać, że w skład pierwszego z tych komponentów wchodzi: Wspólna Polityka Handlowa (w odniesieniu do jej wymiaru międzynarodowego), system porozumień handlowych i gospodarczych z krajami trzecimi oraz polityka pomocowa. W skład drugiego komponentu wchodzi natomiast Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa oraz będąca jej uzupełnieniem i rozwinięciem Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony.

Pierwszy z tych komponentów jest silnie rozwinięty i stosunkowo efektywny, podczas gdy drugi – relatywnie słabszy i wyraźnie mniej skuteczny. Ma to związek nie tylko ze wskazanym wyżej podziałem procesów integracji europejskiej na dwa główne nurty, ale również z licznymi oraz poważnymi słabościami polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Obejmują one m.in. brak jednolitego i efektywnego ośrodka kierowniczego, wadliwą koordynację przedsięwzięć tak między szczeblem unijnym a krajowym, jak i między państwami członkowskimi, niewystarczające finansowanie, brak jasno sformułowanych celów i strategii ich osiągnięcia itd.

W kontekście poruszanej w pracy problematyki ważne jest to, że stosowany w niej termin unijna „polityka zagraniczna” (w zależności od potrzeby stosowany wymiennie z określeniem „polityka zewnętrzna”) ma zatem szerokie konotacje, odnoszące się z jednej strony do jej aspektów ekonomicznych, a z drugiej – do zagadnień politycznych czy dotyczących sfery bezpieczeństwa. Widać to szczególnie wyraźnie w przypadku problemu badawczego, jakim jest

analiza polityki UE wobec Europy Wschodniej, w ramach której na szeroką skalę stosuje się rozmaite instrumenty o charakterze zarówno gospodarczym, jak i politycznym.

Polityka zagraniczna UE jest więc swego rodzaju konglomeratem, w którego skład wchodzi elementy zarówno polityk prowadzonych na szczeblu unijnym, jak i krajowych polityk zagranicznych. Konceptualizując pojęcie tej polityki Habilitantka przyjęła zatem bazową definicję, zgodnie z którą na politykę zagraniczną Unii Europejskiej składa się wspólne formułowanie określonych założeń, tworzenie rozwiązań instytucjonalnych oraz podejmowanie konkretnych przedsięwzięć i działań, zarówno przez organy oraz instytucje UE, jak i przez państwa członkowskie w zakresie ich szeroko rozumianych relacji ze światem zewnętrznym.

Do badania tej kompleksowej kategorii można stosować rozmaite podejścia i teorie badawcze – w rozdziale drugim pracy skoncentrowano się na analizie tych, które podnoszą kluczową kwestię relacji między szczeblem unijnym a krajowym, a więc odwołują się do różnych teorii ponadnarodowych i międzyrządowych. Należy do nich np. teoria „zarządzania wielopoziomowego”, która opiera się na założeniu, że polityka zagraniczna UE musi być prowadzona w sposób rozproszony i wielobiegunowy, co wynika z konieczności uwzględniania stanowisk wielu rozmaitych aktorów zarówno międzynarodowych, jak i wewnętrznych.

4.3.3. Podstawy normatywne polityki zagranicznej UE. Ustalenie powyższych kwestii pozwoliło przejść w rozdziale trzecim do udzielenia odpowiedzi na kolejne pytanie badawcze: na jakich głównych podstawach normatywnych opiera się polityka zagraniczna UE? Zasadniczą podstawą jest tutaj wspomniany katalog tzw. wartości europejskich. Obejmuje on normy o charakterze ideologiczno-politycznym (ochrona demokracji, praw człowieka, rządów prawa itp.) oraz społeczno-ekonomicznym, takie jak sprawiedliwość społeczna, równouprawnienie płci itp. W kontekście poruszanej w pracy problematyki bardzo istotne jest to, że „wartości europejskie” obejmują także zasady, jakie powinny rządzić sferą relacji UE z zagranicą, czyli utrzymanie pokoju, wyrzeczenie się użycia siły zbrojnej, współpraca wielostronna, prymat prawa międzynarodowego itp.

Powyższe normy zawarte są w najważniejszych dokumentach unijnych, w tym zwłaszcza w Traktacie o Unii Europejskiej (TUE) w jego wersji z Lizbony (m.in. w preambule i artykułach 2, 3 i 21). Powoduje to, że „wartości europejskie” stanowią immanentną, bardzo ważną część *acquis communautaire* oraz *acquis politique* UE, a tym samym stanowią podstawę normatywną (także w sensie prawnokonstytucyjnym) całej unijnej polityki zagranicznej. Znajduje to odbicie w sferze praktyki politycznej w formie tzw. zasady warunkowości (*conditionality*), której zastosowanie polega na uzależnieniu przez Unię udzielania pomocy rozwojowej jej partnerom zagranicznym od akceptowania przez nich podstawowych norm z katalogu „wartości europejskich”.

W rozdziale trzecim do badania podstaw normatywnych polityki zagranicznej Unii Europejskiej sięgnięto po całą gamę teorii podkreślających – zgodnie z paradygmatem konstruktywistycznym – kluczowe znaczenie norm. Habilitantka uznała, że charakter wyjściowy ma tu teoria traktująca UE jako „łagodną potęgę” (*soft power*). Oddziałuje ona na otoczenie międzynarodowe nie za pomocą siły, ale przy wykorzystaniu swojej atrakcyjności cywilizacyjnej, do której należy m.in. potencjał kulturowy i akceptowany w świecie system wartości. Teoria ta stano-

wi swoistą podstawę koncepcyjną dla innych teorii, w tym „mocarstwa niewojskowego” (*civilian power*), „mocarstwa normatywnego” (*normative power*), „siły transformacyjnej” (*transformative power*) czy „mocarstwa gospodarczo-regulacyjnego” (*market power*). Ich głównym wspólnym mianownikiem jest założenie, że Unia Europejska jako uczestnik stosunków międzynarodowych powstrzymuje się od użycia siły militarnej i promuje szeroko rozumiane wartości demokratyczne.

4.3.4. Charakterystyka polityki wschodniej UE. Określenie specyfiki Unii Europejskiej jako uczestnika stosunków międzynarodowych oraz cech głównych jej polityki zagranicznej umożliwiło Habilitantce zbadanie reprezentatywnego studium przypadku, jakim jest funkcjonowanie unijnej polityki wschodniej. Dokonano tego w kolejnych czterech rozdziałach pracy, w ramach których starano się odpowiedzieć pytanie badawcze: jak można ocenić rezultaty i skuteczność całej polityki zagranicznej UE właśnie na podstawie analizy jej polityki wschodniej?

Przed przejściem do takiej analizy konieczne było określenie definicji unijnej polityki wschodniej, a także zarysowanie jej genezy i wskazanie głównych komponentów, co zostało dokonane w rozdziale czwartym. W ramach niezbędnej konceptualizacji pojęć Habilitantka uznała, że na politykę wschodnią UE składa się wspólne formułowanie określonych założeń, tworzenie rozwiązań instytucjonalnych oraz podejmowanie konkretnych przedsięwzięć i działań, zarówno przez organy i instytucje unijne, jak i przez państwa członkowskie w zakresie ich szeroko rozumianych relacji z państwami Europy Wschodniej. Ponadto polityka ta (funkcjonując w ramach szerszej kategorii, jaką stanowi Europejska Polityka Sąsiedztwa) dzieli się na Partnerstwo Wschodnie (obejmujące sześć państw regionu: Ukrainę, Białoruś, Mołdawię, Gruzję, Azerbejdżan i Armenię) oraz tzw. partnerstwo strategiczne z Federacją Rosyjską.

Do prowadzenia analiz polityki wschodniej UE można stosować rozmaite instrumenty badawcze. Spośród szeregu podejść teoretycznych uwzględnionych w pracy Habilitantka skoncentrowała się na koncepcji „siły transformacyjnej” (*transformative power*) oraz na teorii europeizacji (*europeanization*). Pierwsza z tych koncepcji zajmuje się oceną skali i skuteczności oddziaływań Unii Europejskiej prowadzących do transformacji państw postkomunistycznych opartej na implementacji „wartości europejskich”. Pierwotnie koncepcja ta odnosiła się do krajów Europy Środkowej i Wschodniej, a obecnie znajduje zastosowanie także wobec państw Europy Wschodniej, przede wszystkim wobec adresatów Partnerstwa Wschodniego. Dotyczy to także teorii europeizacji (wraz z powiązaną z nią koncepcją socjalizacji), która zajmuje się m.in. wszechstronnymi następstwami transferu „wartości europejskich” do państw leżących poza granicami Unii, w tym – do odbiorców jej polityki wschodniej.

Przy analizowaniu tych zagadnień pomocne było postawienie pomocniczych pytań badawczych, w tym najpierw tego, jakie są główne cele unijnej polityki wschodniej. Habilitantka wskazała, że cele te różniły się w odniesieniu do poszczególnych części składowych tej polityki. Jak określiła to w rozdziale piątym, w przypadku Partnerstwa Wschodniego chodziło przede wszystkim o powstanie za wschodnimi granicami Unii Europejskiej grupy państw będących politycznymi sojusznikami dysponującymi systemami polityczno-społecznymi opartymi na standardach unijnych i jednocześnie będących gospodarkami wolnorynkowymi kompatybilnymi z jednolitym rynkiem UE. Innymi słowy chciano, aby wschodnie sąsiedztwo stanowiło korzyst-

ny dla Unii „pas dobrobytu i stabilności” funkcjonujący w możliwie jak największym stopniu zgodnie z „wartościami europejskimi”.

Natomiast w rozdziale szóstym wskazano, że w przypadku Federacji Rosyjskiej cel był mniej ambitny, ale też bardziej realistyczny, a było nim stworzenie ściślejszych więzów z Rosją, w ramach których odgrywałaby ona rolę ważnego i zarazem wiarygodnego partnera na arenie międzynarodowej. Nie musiałby on od razu i w pełni przestrzegać wszystkich standardów unijnych, ale powinien przynajmniej respektować podstawowe z nich w dziedzinie polityki zagranicznej i wewnętrznej w odniesieniu do przestrzegania demokracji i praw człowieka. Zakładano, że nasilone kontakty wzajemne będą zmieniać Rosję i uzależniać ją od coraz bardziej wszechstronnych powiązań z Europą.

Analiza tych zagadnień potwierdziła trzecią główną hipotezę badawczą pracy, zgodnie z którą finalne rezultaty polityki wschodniej UE, traktowanej jako *case study* jej polityki zagranicznej, należy oceniać jako ambiwalentne. Polityka ta przynosi bowiem zarówno zauważalne sukcesy, jak i wyraźne porażki. Powyższą hipotezę rozbito na dwie hipotezy poboczne odnoszące się do specyfiki dwóch głównych komponentów tej polityki i wskazujące, że w przypadku Partnerstwa Wschodniego UE nie osiągnęła wszystkich zamierzonych celów, a w odniesieniu do partnerstwa strategicznego z Rosją można mówić wręcz o jego zupełnym fiasku. Weryfikacja tych hipotez wiązała się z koniecznością udzielenia odpowiedzi na kolejne pomocnicze pytanie badawcze dotyczące tego, jakie były główne powody takiego stanu rzeczy.

Charakterystyka Partnerstwa Wschodniego. Cały rozdział piąty został poświęcony analizie funkcjonowania pierwszego z komponentów unijnej polityki wschodniej, czyli Partnerstwa Wschodniego. Do jego badania Habilitantka zastosowała wspomniany autorski instrument badawczy o nazwie analiza czynnikowa Partnerstwa Wschodniego (opierający się, generalnie rzecz biorąc, na koncepcji UE jako „siły transformacyjnej”). Instrument ten pozwalał badać funkcjonowanie Partnerstwa w rozbiciu na czynniki zależne z jednej strony od UE, a z drugiej – od państw-adresatów PW. Zastosowanie analizy czynnikowej pozwoliło (korzystając z przedstawionej wcześniej politycznej i instytucjonalnej charakterystyki Partnerstwa) wskazać mocne i słabe strony jego funkcjonowania.

W odniesieniu do pierwszej grupy tych czynników istotne znaczenie ma spójność polityki Unii Europejskiej, która jednak zarówno w wymiarze politycznym, jak i prawnoinstytucjonalnym nie jest wystarczająca. Przejawia się to m.in. zbyt dużą biurokratyzacją PW czy nieodpowiednią koordynacją działań instytucji unijnych, ale za główną wadę uważa się brak perspektywy członkostwa w UE dla krajów Partnerstwa. Jeśli chodzi o następny czynnik, jakim jest atrakcyjność i siła przyciągania Unii Europejskiej, to dotyczy ona głównie sfery współpracy gospodarczej, w ramach której można wprawdzie odnotować pewne sukcesy, ale jednocześnie widać wyraźne porażki, jak np. relatywnie niewielki wolumen wzajemnej wymiany handlowej. Ambiwalentne rezultaty przynosi także oddziaływanie ostatniego czynnika zależnego od Unii, jakim jest skala nacisków podejmowanych przez nią w stosunku do krajów PW. Naciski te podejmowane są przede wszystkim dzięki zasadzie warunkowości, która jednak jest stosowana bardzo niekonsekwentnie, czego przejawem jest m.in. zbyt rzadkie użycie zasady „mniej za mniej”.

Druga grupa czynników dotyczyła tych, które są zależne od państw-adresatów PW. Pierwszym takim czynnikiem jest wpływ, jaki na funkcjonowanie Partnerstwa Wschodniego ma sytuacja geopolityczna jego państw-odbiorców. Chodzi tu przede wszystkim o często na Zachodzie niedoceniane ogromne, wielowiekowe oddziaływanie na te państwa cywilizacji oraz państwowości rosyjskiej, co ma bardzo istotny wpływ na relacje danego kraju PW z Unią Europejską. W pracy podkreślono przy tym, że stan tych relacji nie zależy jednak bezpośrednio od bliskiego położenia geograficznego wobec Unii, tylko od tzw. bliskości geopolitycznej, czego dowodzą przypadki, z jednej strony, odległej politycznie od UE Białorusi, a z drugiej – stosunkowo chętnie podlegającej europeizacji Gruzji. Kolejnym ważnym czynnikiem są możliwości i chęci państw PW do dostosowania się do wymogów unijnych. W tym względzie sytuacja jest trudna, gdyż w praktycznie wszystkich krajach Partnerstwa mamy do czynienia z tendencjami antydemokratycznymi, oligarchizacją życia politycznego i gospodarczego, ogromną korupcją itp., do czego dochodzi utrzymywanie się postaw typu *homo sovieticus*. Wszystko to powoduje, że, zgodnie z konkluzją Habilitantki, gotowość elit politycznych i społeczeństw państw PW do przyjmowania standardów unijnych jest stosunkowo nieduża.

Przy dokonywaniu ogólnych ocen Partnerstwa Wschodniego należy brać pod uwagę postawy obydwu stron. Jeśli chodzi o Unię, to często stawiany jest jej zarzut braku gotowości do przyjęcia państw Partnerstwa w poczet swoich członków. Habilitantka zwróciła uwagę na to, że zarzut ten jest w dużej mierze chybiony, gdyż wiele wskazuje, że nawet gdyby taka perspektywa się pojawiła, to najprawdopodobniej nie stanowiłaby ona wystarczającej zachęty dla krajów PW do pełnej implementacji standardów unijnych. Podstawowym bowiem powodem, dla którego Partnerstwo Wschodnie przyniosło dotychczas ambiwalentne rezultaty wydaje się bowiem fakt, że kraje PW najwyraźniej nie są wystarczająco mocno zmotywowane, aby w pełni podlegać unijnym oddziaływaniom transformacyjnym.

Charakterystyka partnerstwa strategicznego z Rosją. W odniesieniu do prowadzonej w rozdziale szóstym analizy drugiego komponentu polityki wschodniej Unii Europejskiej, czyli partnerstwa strategicznego z Federacją Rosyjską, przy weryfikacji hipotezy głównej mówiącej o jego faktycznym fiasku sięgnięto po dwie hipotezy pomocnicze. Pierwsza z nich zakładała, że po stronie Rosji mamy do czynienia – zgodnie z paradygmatem konstruktywistycznym – z ogromną rolą czynników ideologicznych obejmujących sferę norm i wartości. Natomiast zgodnie z drugą hipotezą pomocniczą, rosyjski światopogląd budowany jest jako antyteza paradygmatów rozwijanych przez Zachód, a w tym zwłaszcza przez Europę utożsamianą obecnie z Unią Europejską. Wszystko to powoduje, że Rosjanie negatywnie oceniają Unię i jej system wartości, mając wobec niej stanowisko niechętne lub wręcz wrogie. Weryfikacja tych hipotez wymagała udzielenia odpowiedzi na pytanie badawcze dotyczące zasadniczych powodów takiego stanu rzeczy.

Po zarysowaniu genezy i ogólnej charakterystyki partnerstwa strategicznego UE-Rosja Habilitantka wskazała główne uwarunkowania historyczne i ideologiczne wpływające na postawę przyjmowaną przez Rosjan wobec Unii Europejskiej. Uwarunkowania te obejmują przede wszystkim mocno osadzone w ich świadomości przekonanie o wyjątkowości i zarazem wyższości cywilizacji rosyjskiej nad wszystkimi innymi (zwłaszcza europejską), co było i jest wspiera-

ne ideami w rodzaju „Moskwa jako trzeci Rzym”, „Rosyjski świat” czy zwłaszcza eurazjatyzm. Dochodzą do tego głęboko zakorzenione w dziejach Rosji tradycje autorytarnej, antydemokratycznej państwowości połączone z ideą mocarstwowości wymagającej nieustannych podbojów.

Istnienie takiej „infrastruktury ideologicznej” stworzyło dogodne warunki do ukształtowania się imperializmu rosyjskiego, którego współcześnie najpełniejszym przejawem jest polityka zagraniczna prowadzona przez prezydenta Putina. Próbuje on odbudować mocarstwową pozycję swego państwa, czyniąc to w ostrej opozycji do świata zachodniego, w tym także Unii Europejskiej. UE jest oskarżana przez Kreml o ekspansję na regiony mające być rzekomo wyłączną ekumeną Rosji, czyli na obszar krajów Partnerstwa Wschodniego. Oskarżenia te dotyczą nie tylko naruszania sfery pragmatycznych interesów strony rosyjskiej, ale także czy przede wszystkim sfery idealistyczno-normatywnej, gdyż Rosja traktuje transfer „wartości europejskich” w tym regionie jako zamach na jej tożsamość oraz poczucie dumy narodowej. W odpowiedzi rosyjska polityka zagraniczna zarówno oparła się na antyunijnych założeniach (czego dowodzi ewolucja zapisów takich dokumentów jak Koncepcje polityki zagranicznej), jak też podejmuje w praktyce antyunijne działania. Świadczą o tym liczne przykłady w rodzaju silnego poparcia dla sił antydemokratycznych i populistycznych w państwach członkowskich Unii. Dochodzą do tego poważne kwestie sporne, w tym przede wszystkim kontrowersje wokół kryzysu ukraińskiego.

W sumie okazało się, że obaj partnerzy reprezentują fundamentalnie odmienne, niekompatybilne systemy polityczno-ekonomiczne oraz systemy wartości, których zbliżenie w obecnych warunkach jest praktycznie niemożliwe, a nadzieja, że strona rosyjska będzie skłonna przyjąć chociaż w części „wartości europejskie” okazała się nierealistyczna. Powoduje to, że oddziaływanie Unii Europejskiej jako „siły transformacyjnej” niosącej europeizację w odniesieniu do tak specyficznego partnera jak państwo i społeczeństwo rosyjskie okazują się bardzo mało skuteczne. W takich warunkach trudno się spodziewać, jak wskazuje Habilitantka, aby relacje UE-Rosja rozwijały się z pożytkiem dla obu stron – chociaż z drugiej strony konieczna jest ich normalizacja, czemu może sprzyjać fakt, że Rosja potrafi także wykazywać się dużym pragmatyzmem w swych stosunkach z Europą.

4.3.5. Ocena polityki wschodniej UE. Przeprowadzenie charakterystyki dwóch głównych komponentów unijnej polityki wschodniej pozwoliło na dokonanie w rozdziale siódmym ogólnej oceny tej polityki, co do której wskazano, że – podobnie jak cała polityka zagraniczna UE – nie funkcjonuje ona w międzynarodowej próżni. Istotny bowiem jest tutaj fakt, że polityka wschodnia stanowi, wraz z komponentem śródziemnomorskim, drugą podstawową część składową szerokiego przedsięwzięcia, jakim jest unijna Europejska Polityka Sąsiedztwa (EPS). Stwarza ona generalne ramy współpracy z najbliższymi sąsiadami UE i z tego względu jej kształt i zachodzące w niej przemiany oddziałują również na relacje Unii z Europą Wschodnią. Przykładem może być niebezpieczna ewolucja założeń EPS, kładących ostatnio większy nacisk jedynie na efektywność ekonomiczną działań transformacyjnych UE, a nie na ich znaczenie w sferze promocji „wartości europejskich” ułatwiającej procesy europeizacji państw-odbiorców tej polityki.

Należy także wziąć pod uwagę rolę innych ważnych aktorów zewnętrznych, spośród których właściwie tylko wielkie międzynarodowe instytucje finansowe (zwłaszcza Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Bank Światowy) udzielają wsparcia unijnej polityce wschodniej, szczególnie w odniesieniu do pomocy dla krajów Partnerstwa Wschodniego. Natomiast UE najwyraźniej nie doceniła znaczenia innego wielkiego gracza globalnego mającego swoje interesy także w Europie Wschodniej, jakim są Stany Zjednoczone. Błędem Unii było bez wątpienia to, że amerykański sojusznik nie został zaangażowany do współpracy w ramach ani EPS, ani unijnej polityki wschodniej. To samo dotyczy Turcji jako mocarstwa regionalnego, a w odniesieniu do Chin, coraz mocniej angażujących się w wymianę ekonomiczną z państwami wschodnioeuropejskimi, Unia nie potrafiła jak dotąd wypracować spójnego stanowiska.

Jednym z zasadniczych wniosków przy dokonywaniu analizy rezultatów polityki wschodniej UE była konstatacja, że decydenci unijni najwyraźniej nie doszacowali znaczenia i skali oddziaływania „czynnika rosyjskiego”. Dotyczy to nie tylko wpływu Rosji na kraje Partnerstwa Wschodniego, gdzie udało się jej w znacznej mierze ograniczyć skuteczność oddziaływań transformacyjnych UE. Strona unijna popełniła również poważne błędy w ocenie historycznie zakorzenionych uwarunkowań aksjologicznych dotyczących rzeczywistych celów, jakie w relacjach dwustronnych stawia sobie Federacja Rosyjska, która bynajmniej nigdy nie pragnęła rzeczywistego zbliżenia z pogardzaną przez prezydenta Putina Unią Europejską.

Unijna polityka wschodnia powinna zatem uwzględnić swoje błędy i skoncentrować się na osiągnięciu mniej ambitnych, ale za to bardziej realnych celów przede wszystkim w odniesieniu do Partnerstwa Wschodniego. Choć uzyskane w jego ramach dotychczasowe rezultaty można oceniać jako ambiwalentne, to jednak nie oznacza to fiaska całego przedsięwzięcia. Uwzględnić bowiem trzeba wielkie zróżnicowanie krajów PW (wśród których można wyróżnić nieformalną grupę „prymusów” obejmujących Ukrainę, Gruzję i Mołdawię), co powinno sprzyjać opracowaniu nowej strategii proponującej inne, bardziej zindywidualizowane rozwiązania. Dotyczy to zwłaszcza kontrowersji wokół idei akcesji tych państw do UE, którą strona unijna obecnie najwyraźniej odrzuca, ale co można zastąpić np. innymi formułami formalnymi, jak np. porozumieniami przypominającymi umowę regulującą ewentualny brexit.

Generalnie rzecz biorąc, w dyskursie politycznym i naukowym można wyróżnić dwa ogólne podejścia do tego, w jaki sposób można wzmocnić skuteczność polityki wschodniej Unii Europejskiej. Jedno z tych podejść kładzie nacisk na podejmowanie jak najbardziej konkretnych, pragmatycznych działań w sferze gospodarczej i politycznej, natomiast inne podejście postuluje skoncentrowanie wysiłków na sferze oddziaływań normatywnych, czyli na skuteczniejszej promocji „wartości europejskich” mogących w największym stopniu doprowadzić do zreformowania państw i społeczeństw Partnerstwa Wschodniego.

Opierając się na wynikach własnych badań oraz na zdaniu wielu innych badaczy, Habilitantka opowiedziała się wyraźnie za przyjęciem drugiego podejścia. Działania o charakterze normatywnym mają bowiem duże szanse powodzenia i co najważniejsze – wbrew wszelkim pozorom mogą okazać się najbardziej efektywne. Pomagałyby one w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, a to z kolei prowadziłoby do zwiększenia stopnia demokratyzacji życia politycznego i społecznego, co jest kwestią absolutnie kluczową. W pracy wskazano bowiem, że

istnieje ścisła korelacja między ogólnym poziomem demokracji a zdolnością danego kraju PW do absorpcji oraz implementacji „wartości europejskich”. Wskazano również na niebezpieczeństwo, jakim może być skoncentrowanie się strony unijnej na czysto pragmatycznych aspektach Partnerstwa Wschodniego. Może to wprawdzie prowadzić do zwiększenia jego efektywności ekonomicznej, ale jednocześnie grozi jedynie naskórkową europeizacją państw-adresatów. Co gorsze, nadawanie priorytetu tylko *good governance*, a zwłaszcza proeuropejskiej socjalizacji miejscowych elit, może w pewnych przypadkach prowadzić wręcz do wzrostu tendencji autorytarnych w sytuacji, gdy (oficjalnie pronijne) władze wykorzystują np. walkę z korupcją do prześladowania swoich przeciwników politycznych.

Zgodnie z oceną dokonaną w rozdziale siódmym, unijną politykę wschodnią należy ocenić jako dobre *case study* całej unijnej polityki zagranicznej. Analiza tego studium przypadku pokazuje bowiem słuszność dwóch głównych podejść stosowanych w pracy: zarówno podejścia konstruktywistycznego, kładącego nacisk na „miękkie” oddziaływania transformacyjne UE mające na celu większą europeizację jej partnerów w Europie Wschodniej, jak również podejścia realistycznego, wskazującego na dążenie Unii do ochrony w tym regionie swoich różnorodnych interesów geopolitycznych. Analiza unijnej polityki wschodniej pokazuje jednocześnie, że pomimo osiągnięcia bezspornych sukcesów Unii Europejskiej nie udało się osiągnąć w Europie Wschodniej wszystkich zamierzonych celów.

4.3.6. Perspektywy na przyszłość. Zakres przedmiotowy badanej w pracy problematyki wymagał, aby jej finalną część poświęcić rozważaniom dotyczącym perspektyw na przyszłość, co zostało dokonane w rozdziale ósmym.

Przyszły model integracji europejskiej. Habilitantka wskazała, że obecnie Unia Europejska boryka się z całym szeregiem poważnych kryzysów, które wykazują jej strukturalne i funkcjonalne słabości. Do najważniejszych z tych kryzysów należy problem o podstawowym znaczeniu aksjologicznym, jakim jest brak jasno zarysowanej dalekosiężnej wizji europejskich procesów integracyjnych, czyli brak określenia ich *finalité politique*. Przed UE stoi zatem niezwykle ważna konieczność wyraźnego określenia swego kształtu ustrojowego, gdyż bez rozstrzygnięcia w tym zakresie nie będzie ona w stanie działać jako efektywna struktura integracyjna, w tym także – jako skuteczny aktor w stosunkach międzynarodowych.

W określeniu, jakie modele powinny być przy tym brane pod uwagę, pomocne było postawienie hipotezy badawczej. Zakładała ona, że z aksjologicznego punktu widzenia Unia Europejska powinna rozstrzygnąć następujący dylemat: albo dalej rozwijać swoje struktury ponadnarodowe i umacniać kompetencje wspólnotowe we wszystkich dziedzinach (co zakłada bardziej stanowcze wprowadzanie modelu federalnego), albo utrzymać obecny model mieszany (oparty oprócz federalizmu dodatkowo na modelu międzyrządowym w połączeniu z elementami neofunkcjonalizmu), albo też rozwijać nowe formy działalności oparte na modelu tzw. zróżnicowanej czy elastycznej integracji. Hipoteza ta zakłada jednocześnie, że ten ostatni model wydaje się być – przy wszystkich swoich niedostatkach – najbardziej optymalny jeśli chodzi o zapewnienie przyszłego rozwoju zarówno całej Unii, jak i jej polityki zagranicznej.

Weryfikacja tej hipotezy wymagała postawienia przez Habilitantkę dwóch pytań badawczych. Pierwsze z nich, mające charakter wprowadzający, dotyczyło tego, w jaki sposób można

oceniać model już istniejący i funkcjonujący w praktyce, który spotyka się z dużą krytyką ze strony badaczy i polityków. Drugie pytanie miało bardziej zasadnicze znaczenie i wymagało określenia, jakie zalety i wady mają najważniejsze, możliwe do zastosowania modele integracyjne. Oznaczało to konieczność dokonania szerszej charakterystyki najpierw modeli najbardziej znanych i podstawowych, czyli federalizmu oraz międzyrządowości, które od dziesięcioleci wpływają w decydujący sposób na przebieg procesów integracyjnych w ramach Wspólnot Europejskich/Unii Europejskiej. Następnie zaprezentowano w sposób pogłębiony zyskujący na znaczeniu model oparty na zasadach zróżnicowanej/elastycznej integracji.

W największym skrócie można go określić jako wprowadzający możliwość różnicowania zakresu i tempa integracji w ramach UE w zależności od zdolności bądź woli politycznej poszczególnych państw członkowskich, co możliwe jest dzięki funkcjonowaniu traktatowej zasady tzw. wzmocnionej współpracy (*reinforced cooperation*). Pomimo genezy sięgającej początków powojennych procesów integracyjnych model ten był do niedawna stosunkowo mniej uwzględniany w dyskusjach naukowych i politycznych. Dodatkowo nie opiera się on na jednej, spójnej koncepcji, ale raczej na całej ich gamie. Spośród nich w pracy uwzględniono dwie zbliżone, ale niemniej różniące się od siebie koncepcje: zróżnicowanej integracji (*differentiated integration*) oraz elastycznej integracji (*flexible integration*), przy czym tę drugą uznano za bardziej pojemną oraz mającą szersze zastosowanie zarówno w badaniach, jak i w praktyce politycznej. Model ten Habilitantka uznała za najbardziej przyszłościowy, chociaż podejmowanie przez poszczególne grupy państw członkowskich wspólnych przedsięwzięć wzmocniających procesy integracyjne między nimi może oczywiście stwarzać także pewne zagrożenia, przede wszystkim co do zachowania spójności całej Unii. Niemniej przedsięwzięcia takie mogą stwarzać Unii Europejskiej właśnie jako całości lepsze możliwości sprostania trudnym wyzwaniom wewnętrznym oraz międzynarodowym, przed jakimi ona stoi obecnie i może stanąć w przyszłości. Dodatkową zaletą tego modelu jest fakt, że w jego ramach można stosować ponadnarodowe i międzyrządowe mechanizmy wykorzystywane w już istniejących modelach integracyjnych.

„Kryzys Unii Europejskiej” a „kryzysy w Unii Europejskiej”. Dysponowanie możliwościami sprostania różnym wyzwaniom wewnętrznym i zewnętrznym jest tym bardziej konieczne, że Unia Europejska stoi w obliczu szeregu sytuacji kryzysowych. Wprawdzie zdaniem zwolenników neofunkcjonalizmu kryzysy zawsze stanowiły czynnik napędzający procesy integracji europejskiej, to niemniej funkcjonowanie tego rodzaju mechanizmu zdaje się wyczerpywać swoje pozytywne aspekty. W rozdziale ósmym szczególną uwagę zwrócono na sytuacje kryzysowe, które wynikają głównie z oddziaływania czynników międzynarodowych i które mogą mieć wpływ na obecny oraz przyszły kształt unijnej polityki zagranicznej. Wprowadzono przy tym rozróżnienie między „kryzysem Unii Europejskiej” a „kryzysami w Unii Europejskiej”. To pierwsze pojęcie oznacza zachwianie ogólnej idei integracji europejskiej, a więc oznacza coś, co zagraża samemu istnieniu Unii. Natomiast w przypadku „kryzysów w Unii Europejskiej” mamy do czynienia ze zjawiskami czy procesami o różnej skali i znaczeniu, które bez względu na swoją szkodliwość – czasem nawet znaczną – nie zagrażają jednak istnieniu samej UE.

Jednym z najpoważniejszych „kryzysów Unii Europejskiej” jest kryzys europejskiej tożsamości. Przynosi on istotne, dalekosiężne następstwa, przede wszystkim w formie zaniku poczucia wspólnoty w społeczeństwach unijnych. Wraz z tym postępuje wzrost nastrojów niechętnych lub wręcz wrogich wobec UE, co wiąże się z umacnianiem różnego typu sił populistycznych, radykalnych i nacjonalistycznych. Nakładają się na to szersze zjawiska i procesy występujące na poziomie paneuropejskim, jak ogólne osłabienie pozycji Europy jako kręgu cywilizacyjnego wiodącego niegdyś w świecie czy też pojawienie się nowego, ważnego czynnika międzynarodowego o charakterze aksjologicznym. Chodzi o ogólnoświatowy kryzys podstawowych paradygmatów rządzących dotychczas życiem politycznym, społecznym i gospodarczym oraz wynikający stąd brak nowych idei, mogących skutecznie zastąpić te dawne.

Wszystko to w poważnym stopniu osłabia unijną politykę zagraniczną. Brak jasno zarysowanego ostatecznego celu procesów integracyjnych w ramach Unii Europejskiej w powiązaniu z kryzysem jej tożsamości sprzyja bowiem przyjmowaniu wahających się postaw zarówno przez unijne elity, jak i społeczeństwa w stosunku do szeregu problemów przychodzących z otoczenia zewnętrznego. Brak mocnego „kręgosłupa ideowego” Unii wpływa także negatywnie na jej politykę wschodnią, czego przykładem może być nie zawsze konsekwentne stanowisko wobec neoimperialnej polityki Rosji.

Z kolei do kategorii „kryzysów w Unii Europejskiej” można zaliczyć cały szereg rozmaitych problemów, spośród których Habilitantka wskazała kilka wybranych. Chodzi zwłaszcza o kryzys migracyjny, który ma wymiar nie tylko polityczno-prawny, ale przede wszystkim ma charakter sporu ideologicznego. Wywołane nim kontrowersje podkreślają bowiem fundamentalne rozbieżności między poszczególnymi państwami członkowskimi co do pojmowania kluczowej normy unijnej, jaką jest solidarność. Bez akceptowania tej normy nie ma przecież poczucia wspólnej tożsamości, a co za tym idzie – nie ma też skutecznej polityki zagranicznej popieranej przez wszystkich członków Unii.

Szerszy wymiar ma także decyzja Wielkiej Brytanii o wystąpieniu z UE. Brexit wywoła poważne konsekwencje w sferze unijnej polityki zewnętrznej, powodując wydatne osłabienie nie tylko ekonomicznego komponentu jej polityki, ale także polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, m.in. zmniejszając możliwości działania UE na forum ONZ czy redukując aż o ¼ jej potencjał militarny. Odejście brytyjskiego sojusznika ograniczy również pole manewru dla krajów wstrzeźliwie nastawionych do pogłębiania integracji (jak np. Polska i Węgry) oraz dla państw nie należących do strefy euro. Ponadto brexit wpłynie zapewne na unijną politykę wschodnią, gdyż Wielka Brytania należy do zwolenników rozwijania tej polityki przy zachowaniu twardej postawy wobec Rosji.

Niepokojący kierunek przyjmuje również ewolucja stosunków między Unią Europejską a Stanami Zjednoczonymi. Bezpośrednim tego powodem jest polityka prezydenta Donalda Trumpa, który traktuje Unię bardziej jako konkurenta lub wręcz wroga, a nie jako strategicznego sojusznika. Grozi to nastaniem końca epoki, kiedy to USA i UE traktowały się jako najważniejsi sojusznicy o znaczeniu geostrategicznym. Ewentualne załamanie się „paradygmatu transatlantyckiego” może stanowić ogromne zagrożenie dla bezpieczeństwa i stabilności Unii, gdyż zachwiałoby podstawami całej unijnej polityki zewnętrznej. Dotyczy to zarówno polityki zagra-

nicznej i bezpieczeństwa (korzystającej z amerykańskich gwarancji polityczno-militarnych), jak i stosunków gospodarczych z zagranicą, korzystających z niezwykle silnych więzów z gospodarką USA. Negatywne konsekwencje mogą dotyczyć także polityki UE wobec Europy Wschodniej, gdyż stanowisko Trumpa wobec tego regionu jest chwiejne, a wyraźna fascynacja amerykańskiego prezydenta Putinem może budzić uzasadniony niepokój.

4.3.7. Wnioski końcowe. Dokonując ostatecznej oceny polityki zagranicznej Unii Europejskiej Habilitantka starała się wykazać, że UE jest specyficznym aktorem na scenie globalnej dbającym nie tylko o zabezpieczenie swoich pragmatycznych interesów, ale także o prowadzenie swojej działalności międzynarodowej na podstawie określonego systemu „wartości europejskich” stanowiących generalną podstawę dla istnienia Unii. Starała się także wykazać, że unijna polityka wschodnia, traktowana jako ważna część składowa całej polityki zewnętrznej UE, przyniosła ambiwalentne rezultaty nie spełniając do końca stawianych przed nią celów, co dotyczyło zarówno Partnerstwa Wschodniego, jak też w jeszcze większym stopniu nieudanego partnerstwa strategicznego z Federacją Rosyjską.

Ponadto Habilitantka starała się wykazać, że przyszłość polityki zagranicznej i polityki wschodniej Unii Europejskiej będzie w decydującej mierze zależać od rozwiązania przez nią swoich zasadniczych dylematów rozwojowych. W pierwszym rzędzie chodzi tu o określenie jej *finalité politique* oraz wybranie optymalnego modelu integracji, a takim modelem – w odniesieniu tak do całej UE, jak i do jej polityki zagranicznej – wydaje się być zróżnicowana/elastyczna integracja. Jednak ewentualna implementacja tego modelu zapewne odbywać się będzie z trudnościami, co wynika m.in. z różnorodnych konsekwencji wielu kryzysów, z jakimi ma i może mieć do czynienia Unia Europejska.

Należy przy tym wziąć pod uwagę istotny czynnik wskazany w rozdziale ósmym, a mianowicie to, że pewne słabości ograniczające efektywność działań UE na arenie globalnej są immanentnie i na stałe wpisane w mechanizmy prawne oraz instytucje unijne zajmujące się polityką zagraniczną – gdyż słabości te wynikają z samej istoty procesów integracyjnych bez względu na to, jakie koncepcje i modele integracyjne znalazłyby tu zastosowanie. Jako przykład można podać brak jednego, sprawnego ośrodka kierującego całokształtem polityki zagranicznej UE, co oznacza, że polityka ta zawsze będzie regulowana w sposób mniej efektywny niż ma to miejsce w przypadku państwa narodowego.

Wiąże się z tym ściśle zagadnienie dotyczące tego, że jakiegokolwiek modele integracji europejskiej mają przede wszystkim charakter funkcjonalny. Oznacza to, że bez względu na swoje konotacje ideologiczno-polityczne (widoczne np. w koncepcjach federalistycznych) modele te pokazują, w jaki sposób działają lub mają działać instytucje integracyjne, natomiast nie do końca określają cel polityczny tych działań – tak np. europejskie superpaństwo federalistyczne teoretycznie może być przecież zarówno demokratyczne, jak i autorytarne. Mówiąc zatem o przyszłości Unii Europejskiej – zarówno w wymiarze ustrojowym, jak i w kontekście jej aktywności międzynarodowej – należy koniecznie uwzględnić realną treść ideowo-polityczną realizowanego przez nią projektu integracyjnego. Spośród wielu możliwych tu opcji społeczeństwa i decydenci unijni mogą wybrać czy raczej kontynuować podejście zgodne z założeniami konstruktywizmu, które nakazuje, aby Unia działała jako potęga normatywna i tym samym oddziaływała

transformacyjnie na otoczenie międzynarodowe za pomocą szczytnych „wartości europejskich”. Teoretycznie możliwe jest jednak także przyjęcie modelu polityki opartej na założeniach brutalnego realizmu, zgodnie z którymi UE powinna dbać tylko i wyłącznie o własne, egoistyczne interesy oraz nie przejmować się problemami reszty świata. Wybór taki – wbrew wszelkim pozorom – nie został jeszcze do końca dokonany...

W kontekście badanej w pracy problematyki pojawia się zatem kluczowa kwestia dotycząca tego, jaka przyszłość może czekać Unię Europejską jako uczestnika stosunków międzynarodowych i tym samym jej politykę zagraniczną. W tej sprawie przewidywania bardzo się różnią, wahając się od katastroficznych scenariuszy wieszczących mniej lub bardziej pospieszny upadek UE, aż po optymistyczne prognozy przewidujące możliwość odgrywania przez nią ważnej roli w przyszłym porządku światowym. Analizując te zagadnienia w rozdziale ósmym Habilitantka wzięła pod uwagę oczywisty, ale niemniej ważny fakt, że Unia stanowi wraz ze Stanami Zjednoczonymi kluczową część świata zachodniego. Wprawdzie jemu także wieszczą się bliski koniec, ale trzeba pamiętać, że Zachód – pomimo wyraźnego zachwiania jego globalnej dominacji – nadal przewodzi w wielu podstawowych dziedzinach, m.in. wytwarzając połowę światowego PKB. Jednocześnie konkurencyjne wobec niego „wschodzące mocarstwa” na czele z Chinami przeżywają różnorodne kłopoty, które z pewnością będą rzutować na ich przyszłą pozycję w świecie.

Nie zmienia to faktu, że przed Unią Europejską oraz jej polityką zagraniczną stoją ogromne wyzwania i musi ona uwzględniać przemiany, jakie zachodzą we współczesnym świecie, w tym ewolucję układu sił w skali globalnej. Coraz wyraźniej kształtuje się bowiem tendencja do stopniowego przechodzenia do nowej, wielobiegunowej struktury stosunków międzynarodowych. W jej ramach potencjały polityczne, ekonomiczne czy militarne byłyby podzielone bardziej równomiernie między kilka ośrodków, już bez wyraźnej dominacji Stanów Zjednoczonych i całego Zachodu, ale również bez hegemonii innych centrów potęgi, w tym zwłaszcza Chin. Innymi słowy, kształtuje się nowy porządek globalny, w ramach którego tracący wigor świat zachodni przestanie zajmować dominującą pozycję, ale jednocześnie inni „pretendenci do tronu” nie będą mieli wystarczających umiejętności i zasobów, aby objąć pełnię władzy.

Taki nowy ład globalny mógłby przyjąć formę „wielkiej triady”, w skład której wchodziłyby Ameryka Północna (na czele ze Stanami Zjednoczonymi), Azja Wschodnia i Południowa (zwłaszcza Chiny) oraz Europa reprezentowana przede wszystkim przez Unię Europejską. Oczywiście należy brać pod uwagę również aspiracje innych mocarstw, takich jak Indie czy Rosja, ale nie wydaje się, aby w dłuższej perspektywie zdołały one uzyskać większe, a na pewno nie dominujące znaczenie na arenie globalnej. Pomimo wszelkich słabości UE miałaby zatem szansę, aby w takim multipolarnym świecie zająć znaczącą pozycję i odgrywać ważną rolę jako jeden z jego głównych biegunów.

Wszystko to oznacza, że – jak skonkludowała Habilitantka – aby ocenić, czy Unia Europejska będzie w stanie sprostać wszystkim stojącym przed nią wyzwaniom należy oczywiście dokonywać realistycznych kalkulacji, ale nie ma potrzeby wpadać w nadmierny pesymizm. Wprawdzie Unia jest, zgodnie ze znanym określeniem, „polityczno-militarnym karłem”, ale jednocześnie jest potęgą gospodarczą oraz, co istotne, „mocarstwem normatywnym”. UE pozo-

staje unikatowym uczestnikiem stosunków międzynarodowych dysponującym specyficzną polityką zagraniczną, której funkcjonowanie można z powodzeniem badać na przykładzie jej polityki wschodniej. Cała ta sfera aktywności Unii Europejskiej opiera się przy tym na zasadzie zapisanej w syntetyczny sposób w Globalnej Strategii UE z 2016 r., w którym to dokumencie stwierdzono: „Nasze interesy i wartości idą w parze”.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Pozostałe osiągnięcia naukowe Habilitantki uzyskiwane były w wyniku działalności badawczej podlegającej na przestrzeni lat określonej ewolucji. W jej efekcie działalność tę można podzielić na cztery główne obszary.

Dwa z nich stanowiły i stanowią swoisty priorytet badawczy, wiążąc się w największym stopniu z problematyką rozprawy habilitacyjnej. Do obszarów tych należą:

- (1) polityka wschodnia Unii Europejskiej (wraz z udziałem w niej Polski);
- (2) Unia Europejska jako aktor w stosunkach międzynarodowych ze szczególnym uwzględnieniem unijnej polityki zagranicznej.

Dwa pozostałe obszary obejmowały:

- (3) historyczne aspekty integracji europejskiej;
- (4) partycypacja kobiet w życiu politycznym i kwestie równouprawnienia płci w Unii Europejskiej.

W ramach swojej działalności badawczej Habilitantka starała się angażować w różne formy aktywności naukowej, m.in. uczestnicząc w konferencjach naukowych, projektach badawczych, wyjazdach naukowych za granicę itp. Najważniejszym przejawem jej aktywności było jednak przygotowywanie różnego rodzaju publikacji naukowych w formie monografii, rozdziałów w pracach zbiorowych oraz artykułów w periodykach naukowych.

W sumie jej dorobek w tej dziedzinie wynosi **50 pozycji**, z czego połowa w języku polskim oraz **25** w językach obcych: 23 w angielskim, 1 po ukraińsku oraz 1 w języku hiszpańskim. O wynikach osiągniętych przez Habilitantkę w tej dziedzinie świadczy fakt, że w odniesieniu do jej dorobku publikacyjnego w latach 2002-2019 **indeks Hirscha wynosi 7¹**.

5.1. Polityka wschodnia Unii Europejskiej (wraz z udziałem w niej Polski)

Problematyką dotyczącą polityki Unii Europejskiej wobec Europy Wschodniej Habilitantka zajęła się w okresie po ukończeniu doktoratu. Konsekwentne rozwijanie zainteresowań w tej dziedzinie pozwoliło jej po latach przygotować rozprawę habilitacyjną w znacznej mierze poświęconą tej właśnie problematyce.

Jednym z głównych osiągnięć naukowych w tym zakresie było wydanie wraz z Dariuszem Milczarkiem monografii pt. *Polityka wschodnia Unii Europejskiej: porażka czy sukces?*

¹ Reference date: 2019-02-06 13:46:59; Publication years: 2002-2017; Citation years: 17 (2002-2019); Papers: 36; Citations: 103; Citations/year: 6.06; Citation/paper: 2.89; Citation/author: 90.83; Papers/author: 28.62; Author/paper: 1.56/1.0/1 (mean/median/mode); Age-weighted citation rate: 16.02 (sqrt=4.00), 13,7/author; Hirsch h-index: 7 (a=2.10, m=0.41, 72 cites=69.9% coverage); egghe g-index: 9 (g/h=1.29, 85 cites=82.5% coverage); PoP hI,norm: 6; PoP hI,annual: 0.35.

(Warszawa 2014)². W pracy tej zawarto rozważania, które po znacznym uzupełnieniu, rozwinięciu i aktualizacji posłużyły jako niektóre elementy analiz przedstawionych w rozprawie habilitacyjnej. Dotyczyło to m.in. genezy polityki wschodniej, jej podstawowych założeń, celów, instrumentów, definicji oraz komponentów, przy czym niektóre z tych zagadnień w omawianej pracy były potraktowane bardziej skrótowo, a niektóre – znacznie szerzej. Takim zagadnieniem nie poruszonym w rozprawie habilitacyjnej było np. tło koncepcyjne tej polityki w formie tzw. wymiaru wschodniego Unii Europejskiej.

Innym zagadnieniem badanym tylko w omawianej monografii i jedynie w niewielkim stopniu poruszonym w rozprawie habilitacyjnej była analiza dwóch *case studies*. Jedno z nich dotyczyło Ukrainy jako państwa nie tylko najważniejszego w ramach Partnerstwa Wschodniego, ale przede wszystkim jako adresata polityki wschodniej UE, w przypadku którego widać wszystkie wady i zalety tej polityki. Wymagało to zbadania genezy i przebiegu stosunków unijno-ukraińskich, płaszczyzn ich realizacji, a także różnorodnych implikacji wynikających z wybuchu na przełomie lat 2013/2014 głębokiego kryzysu w tym kraju, który w sposób bardzo silnie oddziałuje na relacje dwustronne. Drugim studium przypadku była Polska, traktowana jako państwo-realizator unijnej polityki wschodniej, któremu z powodów historycznych i geostrategicznych powinno najbardziej zależeć na rozwoju tej polityki. Pokazana była zatem geneza polskiego zaangażowania, jak również osiągnięte wówczas sukcesy, których najlepszym przejawem było zainicjowanie przez nasz kraj Partnerstwa Wschodniego.

Do powstania tej monografii w dużym stopniu przyczyniło się zaangażowanie Habilitantki w omawianą dalej współpracę naukową (owocującą m.in. wspólnymi projektami badawczymi) z partnerami ukraińskimi, głównie ze Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki. Dzięki temu praca została także przetłumaczona, uzupełniona i wydana w języku ukraińskim pt. *Schidnij wektor zowniszcznoy politiki ES: zdobutki ta problemi* (Lviv 2016).

Przygotowując się do pisania rozprawy habilitacyjnej Habilitantka starała się konsekwentnie badać poszczególne wątki w niej poruszane. W odniesieniu do relacji UE-Rosja jednym z najważniejszych osiągnięć było opublikowanie w wydawnictwie Routledge rozdziału pt. *Russia's perceptions of the European identity* w pracy zbiorowej: *Perceptions of the European Union's Identity in International Relations* (London-New York 2019).

Zagadnienie to prezentowane było również w innych artykułach:

- *Ideological and Political Dimensions of Russia's Attitude Towards the European Union* („Yearbook of the Institute of East-Central Europe” 2018, no. 4);

- *Relacje Unia Europejska - Federacja Rosyjska: kryzys partnerstwa strategicznego* („Studia Europejskie” 2014, nr 4).

Jeśli chodzi natomiast o analizę Partnerstwa Wschodniego Habilitantka przygotowała następujące publikacje:

- *Partnerstwo Wschodnie jako przejaw rozszerzenia granic oddziaływania wartości i interesów Unii Europejskiej* w: *Unia Europejska w poszukiwaniu swoich granic* (Warszawa 2017);

² Dokładne dane bibliograficzne dotyczące wszystkich przedstawionych tu publikacji są zamieszczone w osobnym wykazie dorobku habilitacyjnego.

- *Blaski i cienie Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej* („Studia Europejskie” 2015, nr 4);

- *Between East and West. European Dilemmas of Ukraine w: Eastern Policy of the European Union: Role of Poland, Case of Ukraine* (Warsaw 2008).

W badaniach prowadzonych w ramach obszaru obejmującego politykę wschodnią UE stosunkowo wiele uwagi Habilitantka poświęciła osobnemu, nie badanemu szczegółowo w pracy habilitacyjnej zagadnieniu roli i znaczenia naszego kraju w prowadzeniu tej polityki, co wynikało m.in. z tematyki projektów badawczych, w które była ona zaangażowana. Efektem tych zainteresowań było przygotowanie następujących publikacji:

- przygotowany razem z Dariuszem Milczarkiem rozdział pt. *The Eastern Policy of the European Union - a Challenge for Poland's Foreign Policy w: Facing the Challenges in the European Union. Re-thinking EU Education and Research for Smart and Inclusive Growth (Eu-Integ)* (Warsaw 2015);

- przygotowany razem z Kamilem Zajączkowskim artykuł pt. *Ukrainian Crisis – European and Polish Perspectives* („Calcutta Historical Journal” 2015, no. 2);

- *The EU Eastern Policy: Role of Poland w: Poland and Turkey in Europe - Social, Economic and Political Experiences and Challenges* (Warsaw 2014);

- przygotowany razem z Dariuszem Milczarkiem rozdział pt. *Polityka wschodnia Unii Europejskiej – rola Polski w: Polska w Unii Europejskiej – 10 lat doświadczeń* (Warszawa 2014);

- *Wpływ polskiej dyplomacji na kształtowanie i realizację polityki wschodniej UE* („Studia Europejskie” 2013, nr 4);

- *Poland's Contribution in European Foreign Policy. The Case of Ukraine w: Poland in the European Union: First Experiences. Selected Political, Legal and Social Aspects* (Warsaw 2008);

- *Poland and Ukraine's European aspirations w: Global Economy. Exploring New Capabilities* (Warsaw-Jacksonville 2007);

- *Polska wobec europejskich aspiracji Ukrainy w: Rola Polski w kształtowaniu polityki wschodniej Unii Europejskiej na przykładzie Ukrainy* (Warszawa 2006);

- *The role of Poland in shaping the EU policy towards Ukraine* („Yearbook of Polish European Studies” 2006, vol. 10).

Prace badawcze nad powyższymi zagadnieniami prowadzone były i są przez Habilitantkę w ramach szeregu międzynarodowych projektów badawczych³. Najważniejsze znaczenie mają te prowadzone przez Centrum Europejskie UW we współpracy z partnerami ukraińskimi, w tym głównie z Instytutem Integracji Europejskiej i Wydziałem Stosunków Międzynarodowych Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki oraz z Podkarpackim Uniwersytetem Narodowym im. Wasyla Stefanyka w Iwano-Frankowsku. Głównym celem tych projektów jest prowadzenie badań nad różnorodnymi aspektami funkcjonowania unijnej polityki

³ Dokładne dane dotyczące wszystkich przedstawionych dalej projektów badawczych, konferencji i wystąpień na nich oraz innych przedsięwzięć naukowych są zamieszczone w osobnym wykazie dorobku habilitacyjnego.

wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem udziału w niej Polski oraz zaangażowania Ukrainy w procesy integracji z UE.

Chodzi tu o następujące projekty:

- „Eastern Policy of the European Union: Achievements and Problems” realizowany od 2014 r. Habilitantka jest kierownikiem naukowym projektu ze strony polskiej, a kierowanie i udział w nim bardzo jej pomagało w prowadzeniu badań w odniesieniu zarówno do problematyki poruszanej w pracy habilitacyjnej, jak i innych zagadnień wiążących się z unijną polityką wschodnią. W ramach realizacji tego projektu odbyła się cała seria konferencji i seminariów, poczynając od odbywającej się we Lwowie w maju 2016 r. konferencji inauguracyjnej, podczas której Habilitantka wygłosiła referat pt. „Interests or values? The European Union policy towards Eastern Europe”. W trakcie odbywającego się następnie seminarium pt. „How to Make Stronger and More Effective Foreign Policy of the EU?” miała ona wystąpienie pt. „Principle of conditionality in the EU’s Eastern Partnership”. W maju i grudniu tego samego roku miały miejsce jeszcze dwa zorganizowane w Warszawie seminaria: podczas pierwszego z nich pt. „Barriers and Prospects for Future Enlargements of the EU” Habilitantka wygłosiła referat pt. „Further EU enlargement to the East - reality or illusion?”, a w trakcie drugiego seminarium pt. „Ukraina w polityce wschodniej UE w dobie kryzysu: strategiczne partnerstwo czy niespełnione nadzieje?” miała wystąpienie pt. „Polska i Ukraina – trudne partnerstwo”. Ponadto w ramach tego projektu Habilitantka przygotowała jako współautorka wspomniane wyżej dwie monografie: *Polityka wschodnia Unii Europejskiej: porażka czy sukces?* (Warszawa 2014) oraz *Schidnij wektor zowniszcznoy polityki ES: zdobutki ta problemi* (Lviv 2016).

- „Europeizacja studiów wyższych na Ukrainie jako zaplecze dla reformowania administracji publicznej” realizowany w 2012 r. W ramach jego realizacji Habilitantka uczestniczyła aktywnie w seminariach, jakie miały miejsce w październiku 2012 r. we Lwowie oraz w listopadzie tego samego roku w Warszawie. Natomiast podczas stanowiącego kontynuację tego projektu seminarium pt. „Stosunki polsko-ukraińskie w czasach najnowszych” zorganizowanego w grudniu 2013 r. w Warszawie Habilitantka wygłosiła referat pt. „Polska wobec europejskich aspiracji Ukrainy”. Ponadto przygotowała rozdział do pracy zbiorowej stanowiącej pokłosie projektu.

- „Kierunkowskaz na Zachód. Ukraińska młodzież u bram Europy” realizowany w 2011 r. Udział Habilitantki obejmował, oprócz udziału w wizytach studyjnych we Lwowie, przygotowanie dwóch rozdziałów do wydanej w 2012 r. pracy zbiorowej stanowiącej pokłosie projektu.

Habilitantka bardzo aktywnie zaangażowała się we współpracę akademicką z partnerami ukraińskimi obejmującą m.in. wymianę kadr naukowych. W jej ramach w latach 2006-2016 Habilitantka odbyła 5 wizyt studyjnych i staży naukowych na uniwersytecie lwowskim, co wiązało się dodatkowo z faktem, że sprawowała opiekę naukową nad jedną z tamtejszych doktorantek, pełniąc rolę promotora pomocniczego.

Ponadto w ramach współpracy z partnerami z Ukrainy Habilitantka zaangażowała się w działalność polsko-ukraińskiej sieci naukowej (grupującej wskazane wyżej ośrodki academic-

kie) zajmującej się badaniami nad unijną polityką wschodnią, w której to sieci pełni funkcję jednego z dwóch koordynatorów naukowych ze strony polskiej.

Prowadzenie przez Habilitantkę działalności badawczej nad polityką wschodnią UE, w tym zwłaszcza nad funkcjonowaniem Partnerstwa Wschodniego, odbywało się również w ramach innego międzynarodowego projektu badawczego.

Chodzi tu o następujący projekt:

- „Azerbaijan - European Charm of the Orient” zainicjowany w 2015 r. Projekt ten jest realizowany m.in. przez Centrum Europejskie UW pod auspicjami prezydenta Republiki Azerbejdżanu. Habilitantka jest jednym z dwóch kierowników naukowych projektu. W ramach jego realizacji w Warszawie odbyła się w październiku 2016 r. konferencja pt. „Geopolityczne znaczenie Azerbejdżanu dla Europy”, podczas której Habilitantka wygłosiła referat pt. „Zaangażowanie Azerbejdżanu w ramach Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej”.

Habilitantka stara się przy tym brać udział w przedsięwzięciach naukowych organizowanych przez różne ośrodki badawcze w całym kraju. Przykładem jest jej uczestnictwo w VIII Ogólnopolskiej Konwencji Polskiego Stowarzyszenia Stosunków Międzynarodowych (PTSM) odbywającej się w listopadzie 2018 r. w Poznaniu, w trakcie której miała wystąpienie pt. „Uwarunkowania zewnętrzne polityki wschodniej Unii Europejskiej”.

Habilitantka brała także udział w przedsięwzięciach organizowanych przez Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie: podczas seminarium pt. „Perceptions of the European Union in the International Relations” odbywającego się w listopadzie 2017 r. wygłosiła referat pt. „The political and ideological basis of the Russian perception of the European Union”, a w trakcie konferencji pt. „Unia Europejska w poszukiwaniu swoich granic. Wymiary funkcjonalny i terytorialny granic zewnętrznych UE” zorganizowanej w czerwcu 2016 r. miała wystąpienie pt. „Partnerstwo Wschodnie jako próba rozszerzenia granic oddziaływania sfery wartości i interesów Unii Europejskiej”.

Aktywność naukowa Habilitantki przejawiała się również w uczestnictwie w konferencjach organizowanych przez Katolicki Uniwersytet Lubelski we współpracy z konsorcjum pięciu ośrodków badawczych z całej Polski. Podczas jednej z nich pt. „Problemy bezpieczeństwa we wschodnim sąsiedztwie Unii Europejskiej” mającej miejsce w kwietniu 2015 r. Habilitantka wygłosiła referat pt. „Kryzys czy kres partnerstwa strategicznego UE - Rosja?”, a w trakcie kolejnej konferencji pt. „Europa Środkowo-Wschodnia w politycznych i kulturalnych interakcjach między Grupą Wyszehradzką, Unią Europejską i Federacją Rosyjską” odbywającej się także w Lublinie w maju 2016 r., miała wystąpienie pt. „Unia Europejska jako ‘mocarstwo normatywne’ w relacjach z Europą Wschodnią”.

5.2. Unia Europejska jako aktor w stosunkach międzynarodowych ze szczególnym uwzględnieniem unijnej polityki zagranicznej

Problematyka dotycząca znaczenia Unii Europejskiej jako aktora globalnego oraz ściśle wiążące się z tym zagadnienia obejmujące funkcjonowanie jej polityki zagranicznej stanowiły od samego początku działalności naukowej Habilitantki przedmiot jej zainteresowań badawczych. Zainteresowania te nasiliły się w okresie po uzyskaniu stopnia doktora, a ich stopniowe

rozszerzanie oraz pogłębianie pozwoliło na podejmowanie nowych tematów. Dotyczyło to zwłaszcza omawianych wyżej zagadnień dotyczących polityki wschodniej UE, której analiza dokonana m.in. w rozprawie habilitacyjnej nie byłaby jednak możliwa bez dysponowania przez Habilitantkę odpowiednią wiedzą dotyczącą szerszych zagadnień obejmujących właśnie znaczenie Unii jako uczestnika stosunków międzynarodowych.

Ta rozległa i skomplikowana problematyka dzieli się na szereg istotnych kwestii, spośród których Habilitantka – jak już wskazano wyżej – wybrała dwie, koncentrując się na ich poszerzonej analizie.

5.2.1. Pierwsza grupa zagadnień dotyczy znaczenia Unii Europejskiej we współczesnym świecie. Analizę tych zagadnień Habilitantka przeprowadzała zarówno w ujęciu teoretycznym (badając różnorodne koncepcje badawcze), jak też próbując dokonywać ocen na podstawie badań sfery praktyki politycznej. W badaniach tych starano się w szczególności uwzględnić czynniki z jednej strony osłabiające, a z drugiej – wzmacniające możliwości funkcjonowania Unii na arenie globalnej. Wymagało to uwzględnienia m.in. różnorodnych przyczyn i następstw kryzysów, z jakimi boryka się obecnie UE.

W ramach badań nad tymi zagadnieniami Habilitantka przygotowała następujące publikacje:

- przygotowany razem z Dariuszem Milczarkiem rozdział pt. *Międzynarodowe uwarunkowania zjawisk kryzysowych w Unii Europejskiej* w pracy zbiorowej: *Kryzysy w Unii Europejskiej w drugiej dekadzie XXI wieku. Uwarunkowania – przebieg – implikacje* (Katowice 2018);
- *New Challenges vs. Old Formulas: What Would Make the European Union a Greater Global Player?* („Journal of Liberty and International Affairs” 2017, vol. 3);
- *Unia Europejska bardziej federalna, konfederalna czy elastyczna? Debata nad modelami integracji europejskiej* („The Review of European Affairs” 2017, nr 1);
- *Jaka UE w jakim świecie? Wpływ czynników międzynarodowych na obecny i przyszły stan Unii Europejskiej* („Studia Europejskie” 2017, nr 4);
- *Argument siły czy siła argumentów? Unia Europejska w stosunkach międzynarodowych jako ‘soft power’* („Rocznik Integracji Europejskiej” 2016, nr 10);
- *Podstawy normatywne funkcjonowania Unii Europejskiej w stosunkach międzynarodowych – ujęcie teoretyczne* („Stosunki Międzynarodowe” 2016, nr 4);
- przygotowany razem z Dariuszem Milczarkiem i Arturem Adamczykiem artykuł pt. *Biurokracja unijna: klasa rządząca w Unii Europejskiej?* („Studia Europejskie” 2011, nr 1);
- przygotowany razem z Dariuszem Milczarkiem i Arturem Adamczykiem rozdział pt. *Rola eurokracji w rozwiązywaniu kryzysów występujących w procesie integracji europejskiej w: Inny człowiek w innym społeczeństwie. Europejskie dyskursy* (Warszawa 2008).

5.2.2. Druga grupa zagadnień w ramach szerokiej problematyki dotyczącej znaczenia Unii Europejskiej w stosunkach międzynarodowych obejmowała funkcjonowanie unijnej polityki zagranicznej. Prowadzone sukcesywnie przez szereg lat badania w tej dziedzinie, dotyczące m.in. specyfiki, założeń, celów, komponentów oraz rezultatów tej polityki, w efekcie pozwoliły Habilitantce na przygotowanie rozprawy habilitacyjnej.

W ramach badań nad tymi zagadnieniami Habilitantka przygotowała następujące publikacje:

- *More Efficient or More Uncertain? The Main Dilemmas of the EU's Foreign and Security Policy* („Studia Europejskie” 2018, nr 4);

- *The EU external policy at the crossroads: facing new challenges from the East w: European Union's Security and Stability in a New Economic, Social & Geopolitical Settlement* (Warsaw 2017);

- *Polityka zagraniczna Unii Europejskiej: aspekty teoretyczne i metodologiczne* („Studia Europejskie” 2016, nr 3);

- *Przyszłość polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej a pozycja UE w świecie – nieuchronny regres czy możliwy renesans?* („Przyszłość. Świat–Europa–Polska” 2016, nr 4);

- przygotowany razem z Dariuszem Milczarkiem i Arturem Adamczykiem rozdział pt. *Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa (II Filar UE)* w pracy zbiorowej: *Polska polityka na drodze do Unii Europejskiej. Przewodnik dla funkcjonariuszy* (Warszawa 2000).

Badania nad problematyką dotyczącą zarówno Unii Europejskiej jako aktora w stosunkach międzynarodowych, jak i jej polityki zagranicznej były prowadzone przez Habilitantkę także w ramach różnych międzynarodowych projektów badawczych.

Dotyczyło to zwłaszcza trzech projektów ujmujących w bardzo szeroki sposób powyższą problematykę, które były finansowane przez Komisję Europejską i realizowane przez Polskie Stowarzyszenie Badań Wspólnoty Europejskiej (PECSA) oraz różne jednostki Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie przy współdziałaniu placówek akademickich z całego kraju, w tym Centrum Europejskiego UW.

Chodzi tu o następujące projekty:

- „Centre of Excellence at Warsaw School of Economics on European Union's Security and Stability in a New Economic, Social & Geopolitical Settlement” realizowany w latach 2016-2019. Habilitantka jest jednym z głównych wykonawców (Key Staff Member), biorąc m.in. aktywny udział w dwóch konferencjach pt. „European Security and Stability in a Complex Global Order”: podczas pierwszej z nich, mającej miejsce w Warszawie w maju 2017 r., wygłosiła referat pt. „EU External Policy at a Crossroads: Facing New Challenges from the East”, a podczas drugiej, odbywającej się w Gorzowie Wielkopolskim w kwietniu 2018 r., była moderatorką panelu pt. „European Security: Trends, Challenges and Priorities. EU as an Actor in Security and Peace?”. Współuczestniczyła w zorganizowaniu dwóch seminariów dla doktorantów: jednego pt. „Working together for more responsible trade & investment policy” (maj 2018 r.) oraz drugiego mającego miejsce w maju 2017 r. pt. „Global agenda for external action”, w trakcie którego była moderatorką panelu pt. „The presentation of Ph.D. dissertation concept ‘Eastern Partnership in Poland's foreign policy’”. Ponadto Habilitantka przygotowała dwa teksty do publikacji pokonferencyjnych.

- „EUSHARE – Connecting the European Union of Shared Aims, Freedoms, Values and Responsibilities” realizowany w latach 2016-2019. Habilitantka jest jednym z głównych wykonawców (Key Staff Member), m.in. aktywnie uczestnicząc w przygotowaniach do dwóch odby-

wających się w Warszawie seminariów (PECSA Roundtable Debates): jednego pt. „The role of European values in the face of social, economic and political challenges” (maj 2017 r.) oraz drugiego pt. „EU values and member states – between unity and diversity: migration context” odbywającego się w maju 2018 r., na którym wygłosiła referat pt. „The EU migrant crisis and *finalité politique* of the European Union”. Zaangażowała się także w wydawanie e-journala PECSA „The Review of European Affairs”, w którym została stałym recenzentem oraz napisała artykuł do pierwszego numeru.

- „Facing the Challenges in European Union. Re-thinking of EU Education and Research for Smart and Inclusive Growth (EuInteg)” realizowany w latach 2014-2015. W jego ramach Habilitantka jako wykonawca była współautorką jednego z rozdziałów do pracy zbiorowej stanowiącej pokłosie projektu.

Ponadto Habilitantka uczestniczyła aktywnie w dwóch międzynarodowych projektach badawczych dotyczących bardziej cząstkowych zagadnień, obejmujących relacje Polski jako państwa członkowskiego UE z określonymi państwami czy regionami świata. Projekty te były finansowane przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych i realizowane przez Centrum Europejskie UW we współpracy z partnerami polskimi i zagranicznymi.

Chodzi tu o następujące projekty:

- „Centres for Polish and Central European Studies at Asian Universities” realizowany w 2015 r. we współpracy z Polskim Towarzystwem Studiów Międzynarodowych (PTSM), Instytutem Stosunków Międzynarodowych UW i siedmioma uniwersytetami z Indii, Chin, Korei Południowej i Nepalu. Wkład Habilitantki obejmował przede wszystkim współautorstwo monografii pt. *Past and Present of European Integration. Poland's Perspective* (Warsaw 2015), mającej stanowić jeden z głównych materiałów badawczo-dydaktycznych dla prowadzenia zajęć dla cudzoziemców w ramach tego projektu.

- „Poland and Turkey in Europe – Common Targets, Different Experiences” realizowanym w 2013 r. we współpracy z dwoma uniwersytetami w Stambule oraz Middle East Technical University w Ankarze. W ramach projektu Habilitantka brała aktywny udział w mającym miejsce w Stambule we wrześniu 2013 r. warsztacie naukowym oraz seminarium pt. „The Role of Academic Society in the Europeanization of Turkey”, w trakcie którego wygłosiła referat pt. „The Impact of NGOs on an academic society in Turkey”, a w trakcie konferencji odbywającej się w Warszawie w listopadzie tego samego roku wygłosiła referat pt. „Gender studies – Polish perspective”. Podczas seminarium pt. „Turkey and new geopolitical order at the turn of the 21st Century” stanowiącego kontynuację tego projektu, jakie odbyło się w Warszawie w kwietniu 2016 r., Habilitantka miała wystąpienie pt. „The EU external policy in a changing world - the role of Turkey”. Ponadto przygotowała rozdział do pracy zbiorowej stanowiącej pokłosie projektu.

W ramach badań nad zagadnieniami uzupełniającymi główne zainteresowania naukowe Habilitantki brała ona udział w dwóch projektach (jednym międzynarodowym i jednym ogólnopolskim), które dotyczyły bardzo szerokich aspektów funkcjonowania Unii Europejskiej jako specyficznej struktury integracyjnej.

Chodziło tu o następujące projekty:

- „EU Governance: Towards a New Architecture?” realizowany 2007 r. przez amerykańskie uczelnie: University of Wisconsin i Columbia Law School we współpracy z Wydziałem Zarządzania UW, Centrum Europejskim UW oraz Coggin College of Business z University of North Florida. Udział Habilitantki obejmował m.in. uczestnictwo w konferencji naukowej oraz przygotowanie rozdziału do pracy zbiorowej stanowiącej pokłosie projektu.

- „Kryzys współczesności – perspektywa europejska” realizowany w latach 2006-2009 przez Centrum Europejskie UW. W jego ramach Habilitantka brała udział w konferencjach naukowych oraz przygotowała rozdział do pracy zbiorowej stanowiącej pokłosie projektu.

W ramach badań nad tą szeroką problematyką Habilitantka uczestniczyła także w II Ogólnopolskim Kongresie Europeistyki „Państwo w Unii Europejskiej” zorganizowanym przez Uniwersytet Szczeciński oraz Polskie Towarzystwo Studiów Europejskich (PTSE) w Szczecinie we wrześniu 2017 r. Wygłosiła wówczas dwa referaty: „Polityka zewnętrzna Unii Europejskiej w świetle debat nad przyszłością UE” (podczas panelu pt. „Państwa członkowskie UE a spójność i efektywność stosunków zewnętrznych UE”) oraz „Wpływ kryzysu migracyjnego na kształt ustrojowy Unii Europejskiej” (w trakcie panelu pt. „Polityka migracyjna UE: wyzwania dla państw narodowych”).

5.3. Historyczne aspekty integracji europejskiej

Obszar badawczy obejmujący historię procesów integracyjnych w Europie stał się przedmiotem zainteresowań naukowych Habilitantki w okresie po uzyskaniu przez nią doktoratu. Badanie tej problematyki posłużyło jej nie tylko do rozszerzania wiedzy na ten temat (co było korzystne m.in. w kontekście działalności dydaktycznej), ale także jako konieczne uzupełnienie badań nad zagadnieniami priorytetowymi mającymi w efekcie prowadzić do przygotowania w okresie późniejszym rozprawy habilitacyjnej.

Najpełniej problematykę tę Habilitantka przedstawiła w przygotowanych razem z Dariuszem Milczarkiem dwóch monografiach: w wydanej najpierw pracy pt. *Historia integracji europejskiej w zarysie* (Warszawa 2013) oraz w stanowiącej jej uzupełnioną i rozszerzoną wersję pracy pt. *Past and Present of European Integration. Poland's Perspective* (Warsaw 2015). Cechą charakterystyczną drugiej z tych prac było uwzględnienie w znacznym stopniu roli i znaczenia Polski w procesach integracji europejskiej tak w wymiarze historycznym, jak i współcześnie. Procesy te w obydwu monografiach starano się ukazać na szerokim tle dziejów cywilizacji Europy – jednym z przykładów takiego ujęcia było wzięcie pod uwagę procesów dezintegracyjnych prowadzących m.in. do powstania rozdzwienku cywilizacyjnego między Europą Zachodnią i Wschodnią.

W ramach badań nad powyższymi zagadnieniami Habilitantka dodatkowo wydała następujące publikacje:

- *Jak jednoczyła się Europa – geneza integracji europejskiej w: Unia Europejska - istota, szanse, wyzwania* (Warszawa 2018);

- *Poland's membership in the European Union: genesis and experiences w: Poland in the European Union – Ambitions and Possibilities* (Warsaw 2015);

- *European Integration in Motion: 60 Years of Successes and Failures w: Introduction to European Studies: A New Approach to Uniting Europe* (Warsaw 2013);
- *Poland on the road to the European Union w: Poland in the European Union: Adjustment and Modernisation. Lessons for Ukraine* (Warsaw-Lviv 2012);
- przygotowany razem z Dariuszem Milczarkiem rozdział pt. *From the establishment of the European Communities to the Lisbon Treaty w: Poland in the European Union: Adjustment and Modernisation. Lessons for Ukraine* (Warsaw-Lviv 2012);
- *Zjednoczona Europa - idea i realizacja w ciągu wieków w: Europeistyka w zarysie* (Warszawa 2006).

5.4. Partycypacja kobiet w życiu politycznym oraz kwestie równouprawnienia płci w UE

Kwestie dotyczące udziału kobiet w życiu politycznym i procesów ich emancypacji oraz równouprawnienia płci w UE stanowiły główny przedmiot działalności naukowej Habilitantki w okresie przygotowywania i obrony w 2004 r. pracy doktorskiej, która była poświęcona tym właśnie zagadnieniom. Ze względu na koncentrację w okresie późniejszym swoich wysiłków badawczych na przedstawionych wcześniej innych zagadnieniach, Habilitantka powyższą tematyką praktycznie już się nie zajmuje.

W ramach badań nad tym zagadnieniami Habilitantka przygotowała następujące publikacje:

- składający się z dwóch części artykuł pt. *Polityka Unii Europejskiej w zakresie zrównoważonego udziału kobiet w politycznych strukturach decyzyjnych* („Studia Europejskie” 2007, nr 3 oraz „Studia Europejskie” 2007, nr 4);
- *Udział kobiet w polityce w rozszerzonej Unii Europejskiej* („Problemy Zarządzania” 2005, nr 3);
- *Evolution of the European Union Policy in the Field of Equality between Women and Men: from Economic and Social to Political Dimension w: Globalization, International Business and European Integration* (Warsaw-Jacksonville 2004);
- *La mujer en Polonia w: Polonia y España ante el futuro de la Unión Europea* (Albacete 2004);
- *The EU Enlargement Impact upon Women’s Political Participation* („Yearbook of Polish European Studies” 2004, vol. 8);
- *Gender and political representation: Experiences of the EU Member States and Poland w: On the road to the European Union. Applicant countries’ perspective* (Warsaw 2003);
- *Participation of women in holding political power in Poland considering experience of the EU Member States* („Yearbook of Polish European Studies” 2003, vol. 7);
- *Women’s Political Participation - the Western European Countries Case w: Globalization, European Integration and...?* (Warsaw-Jacksonville 2002);
- *Czynniki determinujące udział kobiet w sprawowaniu władzy politycznej w krajach Europy Zachodniej* („Studia Europejskie” 2002, nr 2);

- *Political party strategies for increased representation of women in political decision-making bodies in the EU Member States and Poland* („Yearbook of Polish European Studies” 2002, vol. 6).

5.5. Podsumowanie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Habilitantka przygotowała w sumie **50** różnorodnych publikacji naukowych, z czego **25** jest w językach obcych. Znaczna część tych publikacji powstała w wyniku zaangażowania w projekty badawcze, spośród których **11** najważniejszych zostało wskazanych wyżej (z czego tylko jeden nie miał zasięgu międzynarodowego), a **4** inne projekty o charakterze badawczo-dydaktycznym lub badawczo-wydawniczym są omówione dalej. Habilitantka wygłosiła **18** referatów na międzynarodowych i ogólnopolskich konferencjach oraz seminariach naukowych (z czego **9** w języku angielskim), a ponadto brała aktywny udział w szeregu innych tego typu przedsięwzięciach naukowych (zaprezentowanych w wykazie dorobku habilitacyjnego).

Prowadzona przez Habilitantkę działalność naukowo-badawcza koncentrowała się na wskazanych wcześniej czterech obszarach badań, spośród których najważniejsze były te obejmujące zagadnienia dotyczące polityki zagranicznej Unii Europejskiej oraz jej polityki wschodniej. W tych dwóch obszarach osiągnięcia Habilitantki wydają się także najbardziej istotne: chodzi tu m.in. o wkład w rozwinięcie podejścia badawczego traktującego politykę zagraniczną UE w szerszych kategoriach tzw. polityki zewnętrznej (obejmującej zarówno komponent ekonomiczny, jak i polityczno-obronny), a w odniesieniu do unijnej polityki wschodniej – wypracowanie własnego narzędzia badawczego w formie analizy czynnikowej Partnerstwa Wschodniego (uwzględniającej czynniki zależne od Unii oraz od państw-odbiorców PW), jak również zastosowanie do badania przyczyn fiaska partnerstwa strategicznego z Rosją podejścia biorącego pod uwagę znaczenie uwarunkowań historycznych i ideologicznych, które nie zawsze są należycie doceniane w badaniach nad tą problematyką.

W trakcie swej działalności naukowo-badawczej Habilitantka współpracowała z partnerami z różnych zagranicznych ośrodków naukowych. Ze względu na swoje zainteresowania najbliższą współpracę nawiązała z kierowanym przez prof. Bohdana Hud’a Instytutem Integracji Europejskiej Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki, w której to uczelni przebywała w latach 2006-2016 pięciokrotnie. Do składanych tam wizyt studyjnych i odbywających się staży naukowych dochodzą dodatkowo te na Wydziale Nauk Politycznych Uniwersytetu w Stambule (w 2013 r.), a także w Centrum Badań Integracji Europejskiej Uniwersytetu Reńskiego w Bonn oraz w niemieckiej akademii policyjnej w Münster i centrum szkoleniowym policji holenderskiej w Warnsveld (1999 r.).

6. Omówienie innych form działalności akademickiej

6.1. Dydaktyka. Aktywność naukowo-badawcza Habilitantki od zawsze była ściśle powiązana z jej działalnością dydaktyczną prowadzoną w Centrum Europejskim UW. Dydaktyka, z jednej strony, wspierała prowadzenie badań naukowych (m.in. pomagając w bardziej precyzyjnym formułowaniu określonych zagadnień badawczych i następnie ich weryfikacji pod kątem czytelności przekazu dla odbiorców), a z drugiej – czerpała w dużym stopniu z dorobku

naukowego Habilitantki. Świadczą o tym przedstawione niżej tematy prowadzonych przez nią zajęć, które, generalnie rzecz biorąc, pokrywały się z listą jej głównych obszarów badań.

Habilitantka prowadziła zajęcia dydaktyczne najpierw na kierunku „integracja europejska”, a obecnie na kierunku „europeistyka - studia europejskie” (profil ogólnoakademicki) w różnych formach dydaktycznych na studiach I i II stopnia w edycjach dziennych oraz wieczorowych.

W latach 2001-2019 były to w ujęciu syntetycznym następujące zajęcia:

- wykłady (w tym specjalizacyjne): „Historia integracji europejskiej”, „Procesy integracji europejskiej”, „Polityka wschodnia Unii Europejskiej”, „Polityki zagraniczne państw członkowskich UE”;

- ćwiczenia: „Procesy integracyjne w Europie”, „Międzynarodowe Stosunki Polityczne”, „Zarys historii integracji europejskiej”;

- konwersatoria: „Historia realizacji idei europejskiej”, „Zarys historii integracji europejskiej”, „Polityczne problemy współczesnego świata”, „Polityki zagraniczne państw członkowskich UE”, „Polityki zagraniczne państw europejskich”;

- warsztaty: „Udział kobiet w życiu publicznym w Unii Europejskiej i Polsce”, „Teoria i praktyka dyplomacji”.

Dodatkowo Habilitantka prowadziła zajęcia w ramach różnych edycji studiów podyplomowych oraz szkoleń, które były organizowane przez Centrum Europejskie UW dla poszczególnych grup zawodowych.

Chodziło tu o następujące przedsięwzięcia:

- Podyplomowe Studia Europejskie dla pracowników Regionalnych Dyrekcji Lasów Państwowych realizowane w latach 2002-2004;

- szkolenia pt. „Fundusze przedakcesyjne i fundusze akcesyjne w kontekście wspierania rozwoju regionalnego w Polsce” realizowane w 2003 r. dla potrzeb środowisk biznesowych;

- szkolenia pt. „Proces integracji i warunki członkostwa Polski w Unii Europejskiej” realizowane w 2002 r. dla pracowników Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego.

Niektóre z tego rodzaju przedsięwzięć podejmowanych przez Centrum Europejskie UW przebiegały także w ramach ogólnopolskich projektów badawczo-dydaktycznych.

Chodziło tu o następujące projekty:

- „Opracowanie programów szkoleniowych w zakresie funkcjonowania Unii Europejskiej” realizowany w 2006 r. na zlecenie Urzędu Służby Cywilnej i we współpracy z Instytutem Europejskim w Łodzi. Habilitantka brała udział w przygotowaniu obszernych materiałów dydaktycznych (w tym prezentacji multimedialnych) dla potrzeb szkoleń urzędników administracji publicznej.

- „Przygotowanie polskiej policji do Współpracy w Dziedzinie Wymiaru Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych (III filaru) Unii Europejskiej” realizowany w 1999 r. na zlecenie Komendy Głównej Policji. Habilitantka brała udział w prowadzeniu zajęć dydaktycznych oraz przygotowaniu materiałów szkoleniowych, w tym m.in. będąc jednym ze współautorów rozdziału w podręczniku, który stanowił pokłosie projektu. Habilitantka brała także udział w wyjazdach szkoleniowych do Niemiec i Holandii.

Zajęcia prowadzone przez Habilitantkę były i są bardzo wysoko oceniane przez słuchaczy. Świadczą o tym m.in. wyniki ankiet studenckich, w których od wielu lat zdobywa ona wysokie lokaty: tak np. w latach 2008-2018 uzyskiwane przez Habilitantkę oceny wahały się średnio w przedziale od 1,4 do 1,8 punktu (w stosowanej w Centrum Europejskim UW skali od -2 do +2), w wielu przypadkach osiągając maksymalną liczbę 2 punktów; do czego dochodziły bardzo pozytywne opinie formułowane w sposób opisowy.

6.2. Opieka nad studentami i młodą kadram naukową. Nie licząc specyficznych seminariów dla słuchaczy studiów podyplomowych Habilitantka prowadziła seminaria dyplomowe dla studiów licencjackich (w latach 2005-2013) oraz dla studiów magisterskich (od 2017 r.). W ramach seminarium licencjackiego pt. „Polityczny wymiar europejskich procesów integracyjnych” wypromowała w sumie **102 licencjatów**, a w ramach seminarium magisterskiego pt. „Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Wspólnot Europejskich/Unii Europejskiej” była promotorką dla **4 magistrów**.

Ponadto Habilitantka pełniła funkcję kierownika studiów magisterskich (lata 2005-2016), jak również była kilkakrotnie członkiem Wydziałowej Komisji Rekrutacyjnej i pełnomocnikiem ds. rekrutacji, a w roku akademickim 2004/2005 była koordynatorem Programu Sokrates-Erasmus.

W odniesieniu do opieki nad młodą kadram naukową Habilitantka pełniła funkcję promotora pomocniczego w przewodzie doktorskim mgr Dominiki Rosłoń otwartym na Wydziale Studiów Międzynarodowych Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki (promotor: prof. Markijan Malski) i zakończonym w maju 2018 r. obroną rozprawy doktorskiej pt. „Partnerstwo Wschodnie w polityce zagranicznej Polski”.

6.3. Działalność wydawnicza. Od chwili powstania w 1997 r. Programu Wydawniczego Centrum Europejskiego UW Habilitantka jest członkiem jego zespołu redakcyjnego.

W latach 2015-2018 była zastępcą redaktora naczelnego wydawanego w ramach tego Programu recenzowanego kwartalnika naukowego „Studia Europejskie” (mającego 12 pkt w klasyfikacji MNiSW).

Habilitantka brała aktywny udział w opracowaniu szeregu publikacji, w tym m.in. była jednym z redaktorów naukowych pracy zbiorowej pt. *Poland in the European Union: First Experiences. Selected Political, Legal and Social Aspects* (Warsaw 2008). Była także redaktorem prowadzącym innych prac zbiorowych: *Poland in the European Union: Ambitions and Possibilities* (Warszawa 2015); *European Union on the Global Scene: United or Irrelevant?* (Warszawa 2015); *Introduction to European Studies. A New Approach to Uniting Europe* (Warsaw 2013); *Unia Europejska jako aktor na scenie globalnej. Razem czy osobno?* (Warszawa 2014); *Co po postindustrializmie?* (Warszawa 2013).

Habilitantka wniosła również istotny wkład redakcyjny w realizację projektu badawczo-wydawniczego pt. „Dokumentacja akcesyjna – akty prawne dotyczące przystąpienia do Wspólnot Europejskich (Unii Europejskiej) krajów nie będących ich członkami założycielami”, w ramach którego w latach 1997-1999 wydano 5 tomów.

Dodatkowo Habilitantka należy do zespołów recenzentów szeregu czasopism naukowych, takich jak „The Review of European Affairs”, „Rocznik Strategiczny”, „Yearbook of the

Institute of East-Central Europe (YIESW)”, „Yearbook of Polish European Studies” (YPES), „Rocznik Integracji Europejskiej”.

6.4. Działalność w zakresie popularyzacji nauki. Najważniejszym przejawem aktywności Habilitantki w tej dziedzinie było uczestnictwo w projekcie badawczo-dydaktycznym pt. „L'Académie du Jeune Européen 2 (AJE 2) – Akademia Młodego Europejczyka 2” realizowanym w latach 2016-2018. Projekt ten był finansowany przez Komisję Europejską i prowadzony przez Polskie Stowarzyszenie Badań Wspólnoty Europejskiej (PECSA) we współpracy m.in. z Centrum Europejskim UW. Miał on na celu popularyzację wiedzy ogólnej nt. procesów integracji europejskiej wśród kadry nauczycielskiej oraz uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Udział Habilitantki jako wykonawcy obejmował przygotowanie obszernego rozdziału i prezentacji multimedialnej dla potrzeb pracy zbiorowej stanowiącej pokłosie projektu.

Ponadto Habilitantka każdego roku prowadzi wykłady promocyjne dla maturzystów organizowane podczas Dni Otwartych Uniwersytetu Warszawskiego, a także aktywnie uczestniczy w corocznych ogólnopolskich konferencjach organizowanych przez Samorząd Studentów Centrum Europejskiego UW prowadząc panele politologiczne.

6.5. Nagrody i wyróżnienia za działalność naukową. Pierwsze wyróżnienie za wysokie wyniki w nauce Habilitantka uzyskała w 1995 r. podczas swoich studiów magisterskich, otrzymując stypendium Ministra Edukacji Narodowej. Rok później zdobyła także dyplom ukończenia studiów z wyróżnieniem.

W latach 1999-2002 i 2005-2006 Habilitantka otrzymywała corocznie Nagrodę Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z okazji Święta UW, a w 2006 r. i 2008 r. uzyskiwała stypendia naukowe Rektora UW przyznawane za osiągnięcia badawcze i dydaktyczne.

6.6. Członkostwo w towarzystwach naukowych. Habilitantka należy do następujących towarzystw naukowych: Polskie Stowarzyszenie Badań Wspólnoty Europejskiej (PECSA), Polskie Towarzystwo Studiów Europejskich (PTSE), Polskie Towarzystwo Stosunków Międzynarodowych (PTSM).

Olga Barburska